

Univerzitet u Novom Pazaru

PRAVNE TEME

**Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru**

Godina 7, Broj 14

Novi Pazar, decembar 2019. godine

PRAVNE TEME

Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

- Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor
- Redakcija: **Rejhan R. Kurtović**, glavni i odgovorni urednik
Dženis Bajramović, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Samra Dečković, sekretar redakcije
Dženis Šaćirović, *tehnički urednik*
- Uredivački odbor: **Velimir Rakočević**, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Zoran Pavlović, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerziteta Privredna akademija Novi Sad
Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka
Miodrag Simović, Pravni fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci
Nevzet Veladžić, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Hajdú József, Univerziteta u Segedinu Pravni fakultet
Lars Petter Soltvedt, University College of Southeast Norway
Dragan Jovašević, Pravni fakultet, Univerziteta u Nišu
Ljubinko Mitrović, Panevropski univerzitet Apeiron u Banja Luci
Laura Maria Stănilă, Pravni fakultet, Zapadni Univerzitet u Temišvaru
Gál István László, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Rejhan R. Kurtović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar R. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Iv Rokaj, Pravni fakultet, Univerzitet u Tirani
Aleksandar B. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Dragan Mitrović, Pravni fakultet PIM Univerziteta u Lukavici
Vasko Stemeovski, Međunarodni slavjanski Univerzitet Gavriilo
Romanovič Deržavin, Sv. Nikole i Bitola
Ljiljana Dapčević-Marković, Univerzitet u Novom Pazaru
Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu
Dragan Arlov, Univerzitet u Novom Pazaru Radmilo

Izdavački savjet: **Danijela Despotović**, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir Popović;
Amela Lukač-Zoranić, Univerzitet u Novom Pazaru
Sefer Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru
Miodrag Jović, Univerzitet u Novom Pazaru
Nebojša Teofilović, Univerzitet u Novom Pazaru
Suad Hamzabegović, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Zlate Dimovski, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“
Petar Vejić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
Hana Korać, Pravni fakultet u Kiseljaku, Univerzitet u Travniku
Suad Bećirović, Univerzitet u Novom Pazaru
Drinóczy Tímea, Univerzitet u Pečuju, Pravni fakultet
Vladimir Simović, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog Univerziteta u Banjoj Luci
Marina Simović, Fakultetu pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci
Enver Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru

Lektor: **Jelena Lekić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Prevod na engleski: **Maida Bećirović-Alić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž: 300 primjeraka

Štampa: GrafiColor, Kraljevo

Termin izlazaka: Polugodišnje –dva puta godišnje

ISSN: 2334-8100
e- ISSN: 2560-4813

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 315 346
E-mail: d.prava@uninp.edu.rs

Sajt časopisa: <http://pt.uninp.edu.rs/>

- Bibliografska baza:
- Repozitorijum NBS
  - Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
  - Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
  - M54 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2018

PRAVNE TEME
Časopis Departmana za pravne nauke
Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru

UVODNA REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

predstavljamo Vam 14. izdanje našeg časopisa "Pravne teme", u kome je objavljeno 5 radova. Za ovo izdanje časopisa uglavnom su konkurisali mladi istraživači i naučnici sa prostora Zapadnog Balkana, što nas posebno raduje, jer se možemo pohvaliti ne samo raznovrsnošću tema, već i autorima koji po prvi put pišu za naš časopis. Uređivačka politika, cilj i misija usmereni su na to da časopis "Pravne teme" i dalje bude glasilo teoretičara i praktičara iz oblasti prava, kriminalistike i

bezbednosnih nauka čitavog regiona Zapadnog Balkana. Iako je u oblasti društvenih nauka došlo do pada interesovanja kada je objavljivanje radova u časopisima koji se ne nalaze u vrhu liste nacionalnih časopisa u smislu naučne kategorizacije, naš časopis je nastavio da afirmiše mlade naučnike koji nam i dalje poklanjaju poverenje, što je potvrda našeg kvaliteta, na čijem podizanju ćemo i dalje raditi. S tim u vezi, koristim i ovu priliku da pozovem sve zainteresovane da kroz časopis "Pravne teme" učine svoje radove dostupnim ne samo domaćoj, već i regionalnoj čitalačkoj publici.

Sa poštovanjem,
Glavni urednik,

Prof. dr. Rejhan R. Kurotvić

Novi Pazar, 28.12.2019. godine

Sadržaj / Contents

ALTERNATIVNE SANKCIJE I MJERE PREMA MALOLJETNIM UČINIOCIMA KRIVIČNIH DJELA	1
Dženis Šaćirović	1
Haris Brulić	1
ALTERNATIVE SANCTIONS AND MEASURES AGAINST JUVENILE OFFENDERS.....	1
KRIPTOGRAFSKE TEHNIKE I NOVČANE TRANSAKCIJE.....	12
Siniša Franjić.....	12
CRYPTOGRAPHIC TECHNIQUES AND FINANCIAL TRANSACTIONS..	12
MALOLETNI DELINKVENTI I PROBLEMI MALOLETNIČKOG SUDSTVA	22
Emir Bećirović.....	22
JUVENILE DELINQUENTS AND PROBLEMS OF THE JUVENILE JUDICIARY	22
BLUDNE RADNJE PO ŠERIJATSKOM PRAVU I PO PRAVU FEDERACIJE BOSNE I.....	35
Haris Brulić	35
Dženis Šaćirović	35
FORNICATIONS UNDER SHERIA LAW AND THE LAW OF THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA	35
KRIMINALISTIČKA OBAVEŠTAJNA SISTEMTIČNA OPSERVACIJA - KONTINUIRANO SKENIRANJE POJAVA U KRIMINALNOM MILJEU ..	46
Dragan Manojlović	46
CRIMINALISTIC INTELLIGENCE SYSTEMATIC OBSERVATION - CONTINUOUS SCANNING OF PHENOMENA IN THE CRIMINAL MILIEU-	46
SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME	61
LIST OF RECONCILIENTS OF THE JOURNAL LEGAL TOPICS.....	61
TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA.....	62

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

ALTERNATIVNE SANKCIJE I MJERE PREMA MALOLJETNIM UČINIOCIMA KRIVIČNIH DJELA

Dženis Šaćirović

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uninp.edu.rs

Haris Brulić

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
haris.brulic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Ovaj rad problematizira primjenu alternativnih sankcija i alternativnih mjera prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela. Predmet rada su alternativne sankcije i mjere i njihova primjena. Cilj rada je opisati alternativne sankcije i mjere, navesti o kojim sankcijama i mjerama se radi. U radu je korišten metod sadržaja, normativni metod. Rezultati ovog rada pokazuju da se radi o mjerama i sankcijama koje imaju izuzetno dejstvo prema maloljetnicima u smislu rehabilitacije, reintegracije, jačanju ličnosti i uticanju na sami razvoj maloljetnika, njihov odgoj, preodgoj. Zatim, odvracanju od činjenja krivičnih djela. Ukuzaju na posljedice takvog ponašanja u društvu. Ovaj rad može da posluži kao osnov za dalja istraživanja u pogledu restorativne pravde i dr.

Ključne reči: Alternativne sankcije, alternativne mjere, maloljetni učiniooci, rehabilitacija, reintegracija.

ALTERNATIVE SANCTIONS AND MEASURES AGAINST JUVENILE OFFENDERS

Abstract

This paper problematizes the application of alternative sanctions and alternative measures against juvenile offenders. The subject of the paper is alternative sanctions and measures and their application. The aim of this paper is to describe alternative sanctions and measures, to indicate which sanctions and measures are in question. The paper uses the content method, the normative method. The results of this paper show that these are measures and sanctions that have an exceptional effect on minors in terms of rehabilitation, reintegration, strengthening the personality and influencing the development of minors, their upbringing, re-education. Then, deterrence from committing crimes. They point out the consequences of such behavior in society. This paper can serve as a basis for further research in terms of restorative justice, etc.

Keywords: Alternative sanctions, alternative measures, juvenile offenders, rehabilitation, reintegration.

UVOD

O alternativnim mjerama i sankcijama, za i protiv, u kojoj mjeri i kada, vode se rasprave na domaćem i regionalnom novou. Valja napomenuti brojne preporuke kako bi se ono što smo i mi u ovom radu predstavili, trebalo unaprijediti i inkorporirati kao prioritet u sudskoj praksi. Pravne nauke, pored historijskog, koriste i sociološki metod, sa stanovišta praćenja kriminaliteta i odmjera izvršenja krivičnih sankcija, pogotovu danas, zauzimaju posebno i eksplicitno mjesto sa stanovišta primjene, čemu bi trebalo prethoditi razumijevanje i primijeniti praksu zemalja u kojima ovaj model pruža adekvatnu satisfakciju proporcionalnoj borbi protiv kriminaliteta aspekta, upravo, alternativnih mjera i sankcija. Iz tog razloga, alternativne mjere i sankcije kao oponent pritvoru i ostalnim represivnim mjerama, iako je odbacuju svoju represivnu prirodu, akcent stavljaju na prevenciji, koja sa stanovišta implementacije izvršenja krivičnih sankcija u cjelini ne samo da ne mogu umanjiti, već i pospješiti resocijalizaciju maloljetnih lica, ako se pravilno odrede, daleko bolje nego što bi to moglo dati efekta primjenom ostalih mjera. S druge strane, iako nismo pobornici da porast kriminaliteta opterećuje zatvorske ustanove i da sistemom isključive ekonomičnosti treba posezati za što finansijski neopterećujućim mjerama, mišljenja smo da evolucija krivičnog zakonodavstva treba ili u smjeru praktične primjenljivosti i menadžmenta suvremenog policijskog djelovanja, koje, kako i Zakon o krivičnom postupku određuje da se prema maloljetnicima postupa u prekrivičnom i krivičnom postupku, u postupku određivanja mjera sankcija, uzme u obzir vraćanje i odvrćanje maloljetnog lica od krivičnih djela i kriminalnog ponašanja na način koji je određen alternativnim sankcijama i mjerama.

Pošto ovaj model ne bi dao rezultata prema starijim počiniocima krivičnih djela, naročito sa licima sa kriminalnim karijerama ili licima u kriminalnom miljeu kao profesionalnim izvršiocima krivičnih djela, ove mjere, upravo zbog toga što se radi o licima koje su u omjeru od lakših ka težim inkriminacijama, moguća je uspješnost provođenja. Pozitivni efekti alternativnih mjera i sankcija su i šire kriminološke i sociološke prirode, jer se njihovom primjenom u praksi dešava da lica nisu trajno obilježena kao kriminalci, u pogledu preodgoja, nisu udaljena od porodice, ne prekidaju školovanje ili radne navike, ne mogu pasti pod loš utjecaj zatvorenika ili drugih problematičnih osoba i ne uvećavaju se šanse da se ponovo počini krivično djelo. Dalje, društvenoj zajednici se daje veća i aktivna uloga u krivično-pravnom sistemu, javno i ekikasno se provodi resocijalizacija i vraćanje člana društvenoj zajednici i pozitivnim vrijednostima, te svakako smanjuje stigmatizacija u procesu resocijalizacije lica. Na koncu, odeljenja za zaštitni nadzor, mogu bez problema pratiti stanje izvršenja alternativnih mjera i sankcija, a stručno osposobljena lica za ovaj posao, mogu izvršiti praćenje lica i poslije izvršenja pomenutih mjera, daleko većom uspješnošću i sa učešćem zajednice kojoj lice prema kome su izrečene mjere pripada.

POJAM I SVRHA ALTERNATIVNIH SANKCIJA

Maloljetničko krivično pravo u Republici Srbiji poznaje tri vrste krivičnih sankcija koje se od strane suda mogu izreći maloljetnim učiniocima krivičnih djela na način i pod uvjetima kako je to predviđeno Zakonom.

To su:

- 1) Vaspitne mjere,
- 2) Kazna maloljetničkog zatvora,
- 3) Mjere bezbjednosti. (Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica br.85/2005))

Alternativne krivične sankcije prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela su takve sankcije čiji im cilj da kroz odgoj, preodgoj i pravilan razvoj utiču na maloljetnika, a i time da zaštite društvo od kriminala.

Svrha ovih alternativnih sankcija je dvojako određena:

- 1) Zaštita društva od činjenja krivičnih djela, i sprečavanje učinitelja da učini krivično djelo i uticaj na njegov odgoj,
- 2) Zaštita žrtve krivičnog djela

Ciljevi vaspitnih mjera mogu se ostvariti na različite načine kao što su:

- a) Izdvajanje iz socijalne sredine ili obitelji maloljetnika zbog lošeg uticaja na njegov razvoj i odgoj
- b) Usmjeravanje i pomoć u školovanju ili podvrgavanju određenim medicinskim tretmanima
- c) Nadzor nad maloljetnikom od strane roditelja, usvojitelja, staratelja ili drugog društvenog organa u cilju da se kroz praćenje njegovih aktivnosti uoči i pokušaju otkloniti negativni uticaji i uzroci za neprihvatljivo ponašanje
- d) Stručno sposobljavanje maloljetnika, što podrazumjeva sticanje društvenih korisnih znanja i sposobnosti kroz različite vidove obrazovanja
- e) Razvijanje osobne odgovornosti maloljetnika koje se ostvaruju postavljanjem određenih zadataka i dužnosti. (Petrović&Jovašević, 2016:187)

VASPITNE MJERE

Osnovne vrste krivičnih sankcija koje Zakon poznaje za maloljetne učinioce su vaspitne mjere. Postoje tri vrste vaspitnih mjera, a to su: mjere upozorenja i usmjeravanja, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere. U ovu grupu spadaju: sudski ukor i posebne obaveze. A Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine poznaje još i treću mjeru a to je upućivanje u odgojni centar. Sudski ukor se izriče ako se iz odnosa maloljetnika prema učinjenom krivičnom djelu i njegove spremnosti da u buduću ne vrši krivična djela može zaključiti da je dovoljno da se maloljetnik zbog učinjenog krivičnog djela samo prekori. Pri izricanju ukora maloljetniku će se ukazati na njegovu neprihvatljivo ponašanje i reći će mu se da u slučaju ponovnog činjenja izreći neka druga teža krivična sankcija. Sudski ukor u momentu izricanja se i izvršava. Sudski ukor se izriče za lakše krivično djelo. Ne bi se smatralo opravdanim izreći ovu mjeru za teže krivično djelo. Da li je ova mjera opravdana i dovoljna to ne zavisi samo od ličnosti učinitelja, već i od njegove spremnosti da više ne čini krivična djela. Od velike važnosti je i sredina u kojoj maloljetnik živi, da pozitivno utiče na njega. Samim ukazivanjem maloljetniku na njegovu neprihvatljivo ponašanje mu se zapravo ukazuje da je povrijedio nekoga i da je povrijedio vrijednosti koje su zakonom zaštićene. Na taj način se nastoji ukazati da društvo neće tolerisati takvo ponašanje ubuduće.

Posebne obaveze su druga vrsta mjera upozorenja i usmjeravanja. Ovo je krivična sankcija predviđena za maloljetnog učinioca krivičnog djela. Sud može maloljetniku izreći jednu i više posebnih obaveza. Posebne obaveze moraju biti strogo individualizirane i u zakonu su taksativno navedene. (Stojanović, 2012:343)

To su:

- da se izvini oštećenom;
- da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao;
- da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla;
- da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima;
- da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja;
- da se uključi u određene sportske aktivnosti;
- da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga;
- da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama;
- da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje;
- da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva. (Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, br.85/2005))

Prilikom izricanja posebnih obaveza sud vodi računa da one budu prilagođene ličnosti maloljetnog učinioca krivičnih djela i prilikama u kojima on živi. Nadzor nad izvršenjem ovih posebnih obaveza vrši sud koji je izrekao ove obaveze. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine poznaje i upućivanje u odgojni centar kao mjeru upozorenja i usmjeravanja. Najteža mjera upozorenja i usmjeravanja prema ZOM FBiH je upućivanje u dgojni centar. Primjenom ove mjera maloljetnik se upućuje u odgojni centar. On tu ostaje određen broj sati u toku dana od najmanje 14 dana , a najduže do 30 dana.i neprekidni boravak u trajanju najmanje od 15 dana, najviše tri mjeseca. Pri izricanju ove mjere sud vodi računa da maloljetnik ne izostaje iz škole sa časova. Uz ovu mjeru sud može izreći i neku posebnu obavezu kao i neku mjeru pojačanog nadzora. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne I Hercegovine, br.7/14)

MJERE POJAČANOG NADZORA

Druga vrsta vaspitnih mjera su mjere pojačanog nadzora. One se izriču maloljetniku kada je za njegov odgoj i razvoj potrebno poduzeti trajne mjere odgoja i preodgoja, a pri tome nije potrebno njegovo izdvajanje iz dotadašnje sredine.

Ove mjere se izvršavaju na slobodi.

Zakon poznaje tri mjere pojačanog nadzora:

1) Pojačan nadzor roditelja, usvojitelja ili staratelja

2) Pojačan nadzor u drugoj porodici

3) Pojačan nadzor nadležnog organa starateljstva (Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih dela I krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, br.85/2005)

Pojačan nadzor roditelja, usvojitelja i staratelja sud izriče ako su roditelju, usvojitelji ili staratelji propustili da vrše brigu o djetetu. To su osobe koje su sposobne i koje su u mogućnosti da se staraju o djetetu.

Ova mjera prema zakonu traje najkraće 6 mjeseci a najduže dvije godine. Prilikom izricanja ove mjere sud će roditeljima, usvojiteljima ili staratelju dati određena uputstva, smjernice kako treba postupiti prema maloljetniku. I oni imaju obavezu da izvještavaju sud ili organ starateljstva o toku i rezultatima ove mjere. Pojačan nadzor u drugoj porodici, ova mjera se izriče ako roditelji, usvojitelji ili staraoci nisu u mogućnosti da se staraju o djetetu. Da bi se ova mjera sprovela potrebno je da postoji druga porodica koja želi da prihvati maloljetnika. I koja je u mogućnosti da se stara o maloljetniku I koja može da utiče na njegovo ponašanje. Ova mjera traje najmanje 6 mjeseci a najduže 2 godine. Sud prilikom izricanja ove mjere nalaže organu starateljstva da provjerava izvršenje ove mjere i nalaže mu da pomogne ovoj porodici. Izvršenje ove mjere se prekida kada roditelji, usvojitelji ili staraoc steknu uslove koji im omogućavaju da se brinu o maloljetniku.

Pojačan nadzor nadležnog organa starateljstva ovu mjeru sud izriče kada roditelji, usvojitelji ili staraoc nisu u mogućnosti da vrše pojačan nadzor i kada ne postoji druga porodica koja bi vršila ovaj pojačan nadzor. Ova mjera može trajati najmanje 6 mjeseci a najduže 2 godine. Pri izricanju ove mjere maloljetnik ostaje kod svojih roditelja, usvojitelja ili drugih osoba koje ga izdržavaju. A da pri tome organ starateljstva vrši nadzor nad maloljetnikom. On se stara o njegovom školovanju, uposlenju, odvajanju iz sredina koja na njega štetno utiče, brine se o njegovom liječenju i sređivanju prilika u kojima živi. Uz ovu mjeru sud može izreći i neku posebnu obavezu jednu ili više. To su one posebne obaveze koje je Zakon u čl.14.stv.2. predvideo.

ZAVODSKE MJERE

Najteža vrsta vaspitnih mjera su zavodske mjere. Primjena ove mjere podrazumjeva smještaj maloljetnika u odgovarajuću ustanovu. Ove mjere se izriču kada je prema maloljetniku potrebno poduzeti trajne mjere liječenja ili odgoja i kada ga je potrebno izdvojiti iz sredine koja na njega loše utiče.

Zavodske mjere su: upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanju u odgojno-popravni dom i upućivanje u posebnu ustanovu za osposobljavanje i liječenje. Upućivanje u odgojnu ustanovu je ustanova koja osigurava smještaj I zadovoljavanje odgojnih, zdravstvenih, obrazovnih, sportskih i drugih razvojnih potreba maloljetnika. U ovoj ustanovi maloljetnik ostaje najmanje 6 mjeseci a najduže 2 godine, s tim što sud svakih 6 mjeseci provjerava da li postoje osnovi za obustavu ove mjere i da li je potrebno da se zamjeni nekom drugom vaspitnom mjerom. Prema zakonu maloljetnik

ovdje može ostati najduže do navršene 23 godine života. Upućivanje u odgojno-popravni dom je najteža vrsta vaspitnih mjera koja se graniči sa kaznom maloljetničkog zatvora. Maloljetniku se izriče ova mjera kada je potrebno poduzeti mjere njegovog preodgoja. Ovdje se radi o teže zapuštenim maloljetnicima. U ovoj ustanovi maloljetnik ostaje najmanje 6 mjeseci a najduže 4 godine. Prilikom izricanja ove mjere sud će uzeti u obzir sve dotadašnje okolnosti maloljetnika. U ovoj ustanovi maloljetnik može ostati najduže do navršene 23 godine života. Upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje sud izriče maloljetniku koji je ometan u psihičkom ili fizičkom razvoju kao alternative umjesto neke druge vaspitne mjere. Ova mjera traje dokle je potrebno liječenje. Maloljetniku se može izreći i uvjetni otpust iz zavodske ustanove ako je proveo najmanje 6 mjeseci u ustanovi i ako se na osnovu uspjeha može očekivati da maloljetnik neće napraviti neko krivično djelo. Uz uvjetni otpust sud može maloljetniku izreći i neku posebnu obavezu. Sud može da opozove uvjetni otpust ako maloljetnik učini krivično djelo. (Petrović&Jovašević, 2016:209)

Alternativne sankcije su mjere upozorenja i usmjeravanja i mjere pojačanog nadzora. One predstavljaju alternativne sankcije jer maloljetniku ograničavaju određena prava, ali mu se ne oduzima pravo kretanja na slobodu, odnosno maloljetnik se ne smješta u ustanovu kao što je to slučaj kod zavodskih vaspitnih mjera i sa kaznom maloljetničkog zatvora. Mjere upozorenja i usmjeravanja izriču se kada je potrebno takvim mjerama uticati na ličnost i ponašanje maloljetnika. Mjere pojačanog nadzora kada je za odgoj i razvoj maloljetnika treba poduzeti trajne mjere odgoja, preodgoja, uz odgovarajući stučni nadzor i pomoć, a nije potrebno potpuno odvajanje maloljetnika iz dotadašnje sredine.

KAZNA MALOLJETNIČKOG ZATVORA

Kazna maloljetničkog zatvora predstavlja posebnu vrstu lišenja slobode. Maloljetnički zatvor je jedina vrsta kazne u sistemu maloljetničkih sankcija. To je posebna vrsta kazne koja se sastoji u oduzimanju slobode kretanja starijem maloljetnom učiniocu težeg krivičnog djela za, u sudskoj odluci je određeno vrijeme, i njegovom smeštanju u odedenu ustanovu. Po formi je to kazna lišenja slobode koja je slična kazni zatvora koju sud izriče punoljetnim učiniocima krivičnih djela. Osnovne karakteristike kazne maloljetničkog zatvora u krivičnom pravu su:

To je krivična sankcija kojom se ostvaruje ciljevi specijalne i generalne prevencije. Specijalna prevencija ima primarni značaj jer osigurava odgoj, preodgoj i pravilni razvoj maloljetnika. Generalna prevencija se ogleda u stavljanju u izgled maloljetnicima da će u slučaju učinjenju teških krivičnih djela prema njima biti primjenjena sankcija lišavanja slobode u dužem vremenskom period. Uvjeti za izricanje maloljetničkog zatvora su učinjeno krivično djelo i krivnja učinitelja. Maloljetnički zatvor se odmjerava po posebnim pravilima, od kojih značaj imaju subjektivne okolnosti vezane za ličnost učinitelja. Ova se kazna ne izriče u kratkom trajanju. Maloljetnički zatvor se izriče u trajanju do deset godina. Za krivična djela u idealnom i realnom sticaju, sud izriče jednu kaznu maloljetničkog zatvora na osnovu sveukupne ocjene učinjenih krivičnih djela. Kazna maloljetničkog zatvora ne može

imati pravne posljedice osude koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava. Maloljetnički zatvor se izvršava u kazненоj-popravnoj ustanovi za maloljetnike. (Petrović&Jovašević, 2016:214)

Osoba kojoj je izrečena kazna maloljetničkog zatvora može se uvjetno otpustiti ako je izdržala najmanje trećinu izrečene kazne. Sud može izreći kaznu maloljetničkog zatvora i istovremeno oduzeti da se ona neće izvršiti kada se opravdano može očekivati da se i prijetnjom naknadnog izricanja kazna može utjecati na maloljetnika da ubuduće ne čini krivična djela-odloženo izricanje kazne maloljetničkog zatvora. Ako maloljetniku kome je odloženo izricanje kazne maloljetničkog zatvora bude osuđen, zbog novog krivičnog djela, koje je učinjeno prije isteka vremena provjeravanja, sud izriče kaznu za ranije učinjeno djelo. Osuda na kaznu maloljetničkog zatvora briše se iz kaznene evidencije u roku jedne godine od dana izdržane, zastarjele ili oprostene kazne, ako za to vrijeme osuđena osoba ne učini novo krivično djelo. Poslije izdržane, oprostene ili zastarjele kazne maloljetničkog prava, maloljetnici uživaju sva prava utvrđena ustavom, zakonom ili drugim propisima. (Petrović&Jovašević, 2016:214)

Uvjeti za izricanje kazne maloljetničkog zatvora su:

Da je učinitelj krivičnog djela stariji maloljetnik, da se radi o osobi koja je u vrijeme učinjenja krivičnog djela navršila 16 godina, a nije navršila 18 godina

Da je maloljetnik učinio krivično djelo gdje je u zakonu propisana kazna zatvora teža od pet godina

Da je maloljetnik u vrijeme učinjenja krivičnog djela bio krivično odgovoran

Da je maloljetnik učinio krivično djelo sa visokim stepenom krivnje

Da je sud došao do uvjerenja da zbog teških posljedica učinjenog krivičnog djela i visokog stepena krivnje ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru. (Petrović&Jovašević, 2016:219)

Osuđeni na kaznu maloljetničkog zatvora u kazнено-popravnom zavodu za maloljetnike mogu ostati najduže do navršene 23 godine života. Samo u dva slučaja može ostati i duže i to: ako je to potrebno radi završetka školovanja ili stručnog usavršavanja, ili ako ostatak neizdržane kazne nije veći od šest mjeseci, ali najduže do navršene 25.godine života.

MJERE BJEZBEDNOSTI

Mjere bezbjednosti su :

obavezno psihijatrsko liječenje u zdravstvenoj ustanovi

obavezno psihijatrsko liječenje na slobodi

obavezno liječenje narkomana

zabrana upravljanja motornim vozilom

obavezno liječenje alkoholičara

oduzimanje predmeta

proterivanja stranca iz zemlje

javno objavljivanje presude

zabrana približavanja i komunikacija sa oštećenim

zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama. (Stojanović, 2012:303)

ALTERNATIVNE MJERE PREMA MALOLJETNICIMA

Alternativne mjere su mjere koje se poduzimaju u cilju da se izbjegne vođenje krivičnog postupka prema maloljetnicima, da se prema maloljetnicima primjeni neka alternativa kao zamjena za sankciju.

Postoje dvije vrste alternativnih mjera i to:

- policijsko upozorenje
- odgojne preporuke

POLICIJSKO UPOZORENJE

Prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine može se izreći policijsko upozorenje, ako je to srazmjerno okolnostima i težini učinjenog krivičnog djela.

Za izricanje policijskog upozorenja moraju se ispuniti sledeći uvjeti:

- da maloljetnik priznaje krivično djelo
- da je priznanje maloljetnika dato slobodno i dobrovoljno
- da postoji dovoljno dokaza da je maloljetnik učinio krivično djelo
- da prema maloljetniku ranije nije izricano policijsko upozorenje, odgojna preporuka, krivična sankcija. (Petrović&Jovašević, 2016:177)

Policijsko upozorenje izriče organ policije, ovlaštena službena osoba, uz odobrenje tužioca. Policijski organ vodi evidenciju o izrečenim policijskim upozorenjima, i ona nema karakter krivične evidencije i ne može se upotrijebiti protiv maloljetnika..

Svrha policijskog upozorenja jest da se ne pokreće krivični postupak prema maloljetniku i da se primjenom ove mjere utiče na maloljetnika na njegov razvoj i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivično djelo.

Nakon što u roku od 24 sata ispita maloljetnika i prikupi dokaze, ovlaštena službena osoba policije, uz službeni izvještaj tužitelju, može dovesti obrazloženi prijedlog da se maloljetnik za konkretno učinjeno krivično djelo samo upozori. Ako tužitelj nakon razmatranja ovog prijedloga utvrdi da postoje dokazi da je maloljetnik učinio krivično djelo i da se s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojim je djelo učinjeno, raniji život maloljetnika i njegove lične karaktersistike, pokretanje krivičnog postupka ne bi bilo cjelishodno, on može dati tražen odobrenje i predmet dostaviti ovlaštenoj službenoj osobi da maloljetniku izrekne policijsko upozorenje. (Petrović&Jovašević, 2016:177)

U tom slučaju se maloljetniku u roku od tri dana izriče policijsko upozorenje, i ukazuje se na neprihvatljivo ponašanje u društvu i posljedice takvog ponašanja.

ODGOJNE PREPORUKE

Odgojne preporuke nemaju karakter krivične sankcije. To su mjere koje su usmjerene na ličnost maloljetnika, njegovu rehabilitaciju i reintegraciju u društvenu sredinu. Radi se o različitim mjerama, tretmanima i postupcima obrazovnog, odgojnog ili medicinskog karaktera.

Svrha odgojnih preporuka je :

- da se ne pokreće krivični postupak prema maloljetnom učiniocu lakšeg krivičnog djela

- da se primjenom odgojnih preporuka utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela.

Odgojne preporuke mogu izreći nadležni tužitelj ili sudija za maloljetnike. One imaju izrazito specijalni preventivni karakter i vode izvansudskim oblicima intervencije. Da bi se izrekle odgojne preporuke moraju se ispuniti dva uvjeta:

- 1) formalin uvjet- da se radi o krivičnom djelu za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

- 2) materijalni uvjet- se javlja u više vidova:

- da maloljetnik priznaje krivično djelo

- da je priznanje maloljetnika dato slobodno i dobrovoljno

- da postoji dovoljno dokaza da je maloljetnik učinio krivično djelo

- da maloljetnik u pisanoj formi izražava spremnost za pomirenje sa oštećenim

- da maloljetnik u pisanoj formi daje pristanak na primjenu odgojne preporuke,

a za mlađeg maloljetnika da postoji pristanak roditelja ili staratelja

- da oštećeni u pisanoj formi daje pristanak u slučaju kada se to po zakonu zahtjeva.

Odgojne preporuke se mogu izreći samo maloljetnim učiniocima krivičnih djela. Pri izricanju odgojne preporuke nadležni organ uzima u obzir interes maloljetnika, interes oštećenog i da se prilikom izricanja odgojne preporuke ne utiče na redovno školovanje maloljetnika. Prema maloljetnom učinitelju krivičnog djela mogu se izreći sledeće odgojne preporuke:

- lično izvinjenje oštećenom

- naknada štete oštećenom

- redovno pohađanje škole

- uključivanje u rad bez nadoknade humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog, ekološkog sadržaja

- liječenje u odgovarajućoj zdravstvenooj ustanovi

- uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta.

Uz odgojnu preporuku mogu se izreći i neka od posebnih obaveza.(Petrović&Jovašević, 2016:179-180)

ZAJEDNIČKI, KONSTITUTIVNI ELEMENTI ALTERNATIVNIH SANKCIJA I MJERA

Konstitutivni elemnti su:

- to su mjere ili sankcije koje se izvršavaju van zavoda, znači u zajednici
- ovim mjerama se ograničavaju određena prava učinioca krivičnih djela ili mu se nameću neke obaveze
- mogu se izreći učiniocu u bilo kojoj fazi postupka
- da tu alternativnu mjeru ili sankciju može izreći samo nadležni organ
- da je svrha tih alternative zaštititi društvo od kriminaliteta, tako i uticati na prestupnika da ubuduće ne čini krivična djela
- da broj i oblik alternativnih mjera i sankcija treba biti određen na onaj način kojim će dosljedno izricanje kazne zatvora i dalje biti moguće. (Vranj, 2009:28)

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Za određivanje i samu uspješnost određenih alternativnih mjera i sankcija, važno je odrediti samu vrstu mjera koje treba provesti prema određenom licu. Iako na početku smo mišljenja da treba učiniti sve da lice na slobodi uz blaže mjere pristupi nekom vidu autoresocijalizacije koju prati redovna resocijalizacija, nismo na kraju mišljenja da po svaku cijenu treba težiti tomu, ako se uzme u obzir da procjene govore da to ne može biti adekvatno licu u njegovom konkretnom slučaju. Zavodske sankcije, u kojima se lice može izliječiti i uz to resocijalizirati, također su jedna od mjera koje se ne trebaju isključiti, naročito ako za one blaže se procijeni da ne mogu dati adekvatne rezultate. Valja napomenuti da alternativne sankcije i mjere prema maloljetnicima bi mogle biti primijenjene na adekvatan način u sudskoj praksi, potrebni su organizacioni preduvjeti. Potrebni su strateški dokumenti, obuka povjerenika, stvaranje uvjeta za rad, stručno usavršavanje sudija i tužilaca, formiranje radnih i koordinacionih tijela i stvaranje materijalnih uvjeta. Na planu upoznavanja javnosti sa alternativnim sankcijama i mjerama prema maloljetnicima, upoznavati javnost i predstaviti pozitivnu stranu primjenljivosti njihove krivično-pravne i sociološke prirode. Na koncu, redovno iznositi statističke podatke o uspješnosti implementacije alternativnih sankcija i mjera prema maloljetnicima.

LITERATURA

1. Petorvić B., Jovašević, D., Ferhatović, A. 2016. Krivično pravo II, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
2. Stojanović Z. 2012. Krivično pravo –opšti dio, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd.
3. Vranj V. 2009. Alternativne mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu i praksi u Bosni i Hercegovini, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
4. Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (Sl.glasnik RS, br.85/2005).
5. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, br.7/14/29.01.2014)

RESUME

In order to determine the success of certain alternative measures and sanctions, it is important to determine the type of measures that should be implemented against a certain person. Although at the beginning we are of the opinion that everything should be done for a person at large to approach some kind of self-resocialization accompanied by regular resocialization, we are not at the end of the opinion that it should be strived for at all costs, given that estimates say adequate to the person in his particular case. Institutional sanctions, in which a person can be cured and re-socialized, are also one of the measures that should not be excluded, especially if those who are milder are assessed as unable to give adequate results. It should be noted that alternative sanctions and measures against juveniles could be applied in an adequate manner in court practice, organizational preconditions are needed. Strategic documents, training of commissioners, creation of working conditions, professional training of judges and prosecutors, formation of working and coordination bodies and creation of material conditions are needed. In terms of informing the public about alternative sanctions and measures against juveniles, introduce the public and present the positive side of the applicability of their criminal law and sociological nature. Finally, regularly present statistics on the success of the implementation of alternative sanctions and measures against minors.

KRIPTOGRAFSKE TEHNIKE I NOVČANE TRANSAKCIJE

Siniša Franjić

Fakultet pravnih i političkih nauka, FON Univerziteta, Skoplje Makedonija

sejdefa.dzafche@fon.edu.mk

Abstract

Platna transakcija znači polaganje, podizanje ili prijenos novčanih sredstava koje je inicirao platitelj ili primatelj plaćanja, bez obzira na pravnu prirodu odnosa između njih. Platitelj je fizička ili pravna osoba koja ima račun za plaćanje i koja daje suglasnost za obavljanje naloga za plaćanje s tog računa. Ovako se mogu definirati dva najvažnija pojma svakog pravnog posla u okviru kojega se odvijaju bilo kakva plaćanja. To znači da je primatelj plaćanja obavio određeni posao, a platitelj je dužan podmiriti svoje financijske obaveze iz tog posla. Klasični načini novčanih transakcija predviđaju različite načine identificiranja kupca i njegove namjere plaćanja. Originalnost vlastoručnog potpisa se vrlo lako može provjeriti, ali kada se radi o poslu sklopljenom u digitalnom obliku, svi podaci moraju biti zaštićeni. Kada se radi o plaćanju putem interneta, identifikacija i namjera se mogu utvrditi isključivo putem kriptografskih tehnika jer podaci koji ih omogućavaju moraju biti zaštićeni zbog mogućih zloupotreba.

Keywords: *Kriptografija, Autentičnost, Kreditne kartice, Potpisi, Kriminal.*

CRYPTOGRAPHIC TECHNIQUES AND FINANCIAL TRANSACTIONS

Abstract

A payment transaction means the deposit, withdrawal or transfer of funds initiated by the payer or the payee, regardless of the legal nature of the relationship between them. A payer is a natural or legal person who has a payment account and who consents to the execution of a payment order from that account. This is how the two most important concepts of any legal transaction within which any payments take place can be defined. This means that the payee has done a certain job, and the payer is obliged to settle his financial obligations from that job. Classic ways of money transactions provide different ways of identifying the customer and his intention to pay. The originality of a handwritten signature can be easily verified, but when it comes to a deal made in digital form, all data must be protected.

Ključne reči: *Cryptography, Authenticity, Credit Cards, Signatures, Crime.*

UVOD

Klasični načini novčanih transakcija rabe različite načine identifikacije kupca i potvrde njegove namjere plaćanja. To je najčešće vlastoručni potpis čija se vjerodostojnost lako može provjeriti. Kad je riječ o elektroničkim transakcijama, tada se identifikacija i namjera plaćanja kupca može utvrditi isključivo putem kriptografskih tehnika. One isto tako služe i za zaštitu povjerljivih podataka kao što su, na primjer, brojevi kreditnih kartica, bankovni računi i ostali podaci koji bi mogli biti zlouporabljeni ako ostanu nezaštićeni, odnosno nekriptirani. Svi moderni sustavi

elektroničkog plaćanja upravo zbog toga rabe neke od kriptografskih tehnika čiji opisi slijede u nastavku rada. (Šimundić&Franjić, 2009:144-146)

Osnovni princip kriptografije jest taj da se razumljivi tekst putem određenog algoritma i ključa pretvori u nerazumljivi, kriptirani tekst i to na način da ga samo osoba koja poznaje ključ može vratiti u prvobitni razumljivi tekst. Postoji nekoliko glavnih algoritama koji se najčešće rabe i koji su svima dostupni. O njima toliko ne ovisi sigurnost sustava koliko ovisi o ključu. Različiti ključevi uporabljeni s istim algoritmom daju potpuno drugačiji kriptirani tekst. Isto tako, uporabom dužih ključeva osigurava se veća sigurnost kriptiranih podataka. Dužina ključa se mjeri u bitovima. Što ima više bitova, to je teže pogoditi ključ. Na primjer, 112 bitni ključ znatno je sigurniji od 56 bitnog ključa iako se u oba slučaja rabi isti algoritam. U praksi se rabe algoritmi za koje je dokazano da su sigurni. Siguran algoritam jest onaj algoritam čija se kriptirana poruka može otkriti samo na način da se isprobava svaki mogući ključ.

NAPADI NA ALGORITME

Kriptoanalizom se naziva proces pretvaranja kriptiranog teksta u razumljivi tekst bez poznavanja ključa. To predstavlja napad na algoritam koji je usmjeren prema jednome od dva cilja. Prvi je da se odgonetne razumljivi tekst na temelju poznavanja algoritma i kriptiranog teksta, a drugi može biti otkrivanje ključa uz čiju je pomoć tekst kriptiran. Već smo istaknuli da postoji nekoliko vrsta napada na algoritme. U nastavku slijede njihovi kratki opisi.

Napad kriptiranog teksta:

Kriptoanalitičar posjeduje samo kriptirani tekst. On poznaje algoritam, ali ne i ključ. Cilj mu je doznati originalan tekst.

Napad poznatog teksta:

Kriptoanalitičar ima na raspolaganju razumljivi tekst i kriptirani tekst. Poznaje algoritam, ali ne zna ključ. Cilj mu je doznati ključ kako bi se naredni tekstovi kriptirani istim ključem mogli čitati.

Napad odabranog teksta:

Kriptoanalitičar ima mogućnost podmetnuti svoj vlastiti tekst da se kriptira. Cilj mu je, kao i kod Napada poznatog teksta, doznati ključ, ali mu je znatno lakše jer može birati kriptirani tekst.

Diferencijalna kriptoanaliza:

Ovo je vrsta napada odabranog teksta kojom se kriptira puno tekstova koji se sasvim malo razlikuju jedan od drugoga te se uspoređuju dobiveni rezultati.

Napad isprobavanjem svakoga mogućeg ključa:

Napad koji je najlogičniji jest isprobavanje svakoga mogućeg ključa s tim da taj napad nije uvijek vremenski i financijski isplativ. Pronalaženje ključa ovisi o brzini stroja koja je proporcionalna s cijenom koštanja te o vremenu.

Autentičnost i digitalni potpisi:

U komunikaciji se, pored skrivanja povjerljivih informacija, javlja i potreba za provjerom autentičnosti poruke, odnosno identifikacije osobe s kojom se komunicira. To posebno dolazi do izražaja u prigodi elektroničkih novčanih transakcija kad se želi provjeriti je li je kupac onaj tko on tvrdi da jest. U ovom se slučaju kriptira poruka s tajnim ključem, a svatko drugi je može dekriptirati javnim ključem iste osobe. Ako je primatelj uspije dekriptirati, onda to znači da je taj tekst napisala osoba čijim je javnim ključem i dekriptirana. Jasno, uz pretpostavku da javni ključ pripada osobi na čije je ime naslovljen. Ako se poruka, pak, ne želi kriptirati već samo osigurati njezina autentičnost, primijenit će se malo drugačija metoda. Uporabit će se „One-Way Hash Function“ algoritam MD5 ili SHA te dobiti message digest poruke. Uloga oba algoritma je identična, a u slučaju da se promijeni samo jedno slovo, message digest će biti potpuno drugačiji što će biti dokaz da je poruka mijenjana.

Dvojni potpisi:

U komunikaciji u koju su uključene tri strane, rabi se tehnika nazvana dvojni potpis. Tijekom novčanih transakcija narudžba se šalje samo prodavaču, a informacija o kreditnoj kartici banci. Kako bi i prodavač i banka mogli provjeriti autentičnost obiju poruka, rabi se dvojni potpis. On osigurava mogućnost provjere autentičnosti obiju poruka kad na raspolaganju postoji samo jedna. Prvo se iz svake poruke izračunava message digest, a potom zajednički message digest koji se kriptira tajnim ključem pošiljatelja. Na taj se način dobiva dvojni potpis. Prodavač će izračunavanjem digesta prve poruke moći izračunati zajednički digest te ga usporediti s dvojnim potpisom. Ako su identični, tada je to dokaz da su obje poruke autentične. Banka će učiniti isto sa svojom porukom i digestom prodavačeve poruke.

Potpisi naslijepo:

Potpisi naslijepo se rade kad se želi omogućiti nekoj osobi da na poruku stavi vlastiti digitalni potpis, ali da ne vidi njezin sadržaj. To se rabi u prigodi posebnih novčanih transakcija i to kad se želi osigurati anonimnost kupca.

Kerberos sustav autentičnosti:

Kerberos je sustav provjeravanja autentičnosti. On nije tako praktičan jer u komunikaciji traži treću stranu od povjerenja koja će distribuirati ključeve. Kerberos posjeduje sve tajne ključeve onih klijenata i poslužitelja koji žele komunicirati. Kad se klijent želi predstaviti poslužitelju, tad od Kerberosa mora zatražiti tzv. ticket. To je poruka koju Kerberos kriptira tajnim ključem koji sadrži niz važnih podataka od kojih je jedan od najvažnijih generirani ključ za komunikaciju između klijenta i poslužitelja, odnosno session key. Ticket se šalje klijentu zajedno sa session key-em. Klijent tako dobiva session key, a ticket šalje poslužitelju. Podatke koje sadrži ticket klijent ne može mijenjati jer su kriptirani. Klijent sačinjava novu poruku koja se naziva authenticator i koja sadrži njegovo ime, adresu i vrijeme kreiranja pa i nju šalje

poslužitelju. Poslužitelj dekriptira ticket svojim tajnim ključem te mu tako na raspolaganju stoje i ticket i session key. Ako ga uspije dekriptirati i ako se vrijeme kreiranja ticketa i authenticatora razlikuje od svega pet minuta, tada je poslužitelj uvjeren da mu je klijent osoba koja se takvim predstavlja.

Jedan od osnovnih problema ovakvog sustava provjere autentičnosti jest činjenica da računalni satovi klijenta, poslužitelja i Kerberosa moraju biti usklađeni. Neki sustavi elektroničkih novčanih transakcija koji rabe Kerberos, nastoje taj problem riješiti uvođenjem računala čiji će zadatak biti obavješćivanje pojedinih sudionika komunikacije o točnom vremenu.

Certifikati:

Kako biti siguran da javni ključ zaista pripada pravoj osobi s kojom se želi uspostaviti komunikacija jest pitanje od izuzetne važnosti za cjelokupno elektroničko poslovanje. Ovo se pitanje rješava uvođenjem treće strane u koju svi imaju povjerenja. Treća strana u ovoj priči naziva se certifying authorities. On provjerava identitet osobe te ga veže za njegov javni ključ i stavlja svoj digitalni potpis kao garanciju. Taj se postupak naziva digitalni certifikat. Nakon što je osoba certifying authorities-u poslala svoj javni ključ, provjerava se njezin identitet. Zatim se iz informacija o toj osobi i njenom javnom ključu izračunava message digest te se on kriptira tajnim ključem certifying authorities-a. Taj digitalni potpis se dodaje informacijama o osobi i ključu čime se dobiva certifikat potpisan od strane certifying authorities-a.

Prije slanja kriptirane poruke, zatražit će se od osobe koja namjerava uspostaviti komunikaciju potpisani certifikat. Message digest certifikata će se dekriptirati javnim ključem kako bi se utvrdila njegova vjerodostojnost i vjerodostojnost pripadajućeg vlasnika. Ako nije došlo do zlouporabe u smislu mijenjanja certifikata, može se rabiti javni ključ sa sigurnošću da on pripada osobi kojoj se namjerava poslati poruka.

Čip kartice:

Čip kartice, često zvane smart kartice, male su plastične kartice koje sadrže mikroprocesor namijenjen obradi, pohrani i izmjeni podataka. Imaju vrlo široku primjenu, a kad je riječ o elektroničkim novčanim transakcijama, tada se one rabe kao elektronička lisnica. Praktičnije su od uporabe osobnih računala jer su mobilne i ne postoji mogućnost gubljenja novca kao što je to slučaj prigodom rušenja operativnog sustava računala. Kartica se rabi tako da se stavi u čitač te se na nju dodaje ili oduzima elektronički novac. Mogu u sebi imati kriptografske algoritme koji služe za zaštitu transakcija i za potvrdu identiteta što prevenira računalne delikte. Prije svake uporabe vlasnik treba upisati šifru (PIN) kao dokaz da je ovlašten rabiti karticu. Na taj se način sprječava zlouporaba i u slučaju krađe. Postoje tri vrste čip kartica:

- magnetske kartice
- memorijske kartice
- procesorske kartice

Bankovne kartice

Zbog sprječavanja krivotvorenja, u proizvodnji bankovnih kartica rabe se trodimenzionalne slike predmeta. Poteškoće s kojima se susreću proizvođači bankovnih kartica jesu da je magnetska vrpca koja sadrži identifikaciju i potvrdu

podataka te na koju se snimaju transakcijski podaci, zapravo, vrlo jednostavna za falsificiranje [2]. Vrlo često se događa da se čitači magnetskih vrpce mogu naručiti putem pošte ili čak kupiti u trgovinama na malo. Još jedan od velikih problema s kojim se susreću proizvođači bankovnih kartica je problem ukradenih bankovnih kartica ili novih bankovnih kartica koje kriminalci otuđuju u pošti i rabe za plaćanje velikih novčanih iznosa na zakonski račun vlasnika. (Šimundić&Bača, 2001:327-337)

Preslikavanjem stupčastog koda, dešifriranjem i izlistanjem podataka koji se nalaze u terminalu i uporabom programskih podrški kompatibilnih programskoj podršci za tiskanje, stupčasti kod je moguće naručiti putem pošte. Pravi čitač stupčastog koda bilježi prodaju robe niske vrijednosti i reagira ispisom računa, no, međutim stroj ne može odrediti je li je stupčasti kod falsificiran ili utvrditi pravu vrijednost robe uključene u transakciju.

Otuđiti karticu s magnetskim zapisom koja je izdana svakom kupcu s jedinstvenim identifikacijskim brojem, omogućuje podizanje novca s računa. Temeljem istrage je utvrđeno da je većina tih prijevара počinjena od strane prijatelja, partnera ili rođaka vlasnika kartice ili od samog vlasnika kao slobodna prijevara. Relevantan je pokazatelj da veliki broj vlasnika kartica priznaje da su svoj jedinstveni identifikacijski broj otkrili trećoj osobi namjerno ili nehotično. Ovdje valja posebno istaknuti da je stvorena tehnika masovnog kopiranja kartica uz pomoć čitača magnetske vrpce i prikladne programske podrške koja slijedi istovremenom podizanju novca s bankomata, rabeći na svakom isti jedinstveni broj vlasnika kartice tako da transakcija ne može biti obustavljena zbog prekoračenja jer je središnje računalo privremeno izvan uporabe. Uporaba obrade u stvarnom vremenu sustavima za elektronički prijenos novčanih sredstava i automatiziranih brojača, smanjit će ovu vrstu prijevара. Većina osnovnih automatiziranih brojača i sustava za elektronički prijenos novčanih sredstava snima transakciju u lokalnu datoteku podataka koja se naknadno prenosi u glavni računalni sustav. Transakcija datoteka podataka izvana je prilično glupa datoteka što znači da je neophodno neko vrijeme prije nego se neovlašteno podizanje novca može primijetiti na glavnom računalu.

Još jedna od mogućnosti obmana jest spajanje automatiziranih brojača na središnji sustav i postavljanje potpuno izmišljenog automatiziranog brojača koji zadržava i snima identifikacijski broj korisnikove kartice te naknadno javlja podršku ostavljajući kriminalcu dovoljno kartica i identifikacijskih brojeva da prevari odabranu banku za veći novčani iznos.

Prijevara otuđenim kreditnim karticama i njihova uporaba pomno se prati od strane banaka i kompanija koje se bave proizvodnjom istih. Mogućnost za prijevaru kreditnim karticama je ogromna. Statistika pokazuje da suvremena oprema i procedure praćenja rezultiraju otkrivanjem približno s 30.000 izgubljenih ili ukradenih kreditnih kartica i s 3000 uhićenja.

Prvo provlačenje kartice je uobičajen način koji prethodi plaćanju kreditnom karticom, a drugo provlačenje kartice je za krivotvoritelja koji zadržava kopiju podataka sadržanih na magnetskoj vrpce kartice. Taj se podatak može dešifrirati i otkriti jedinstveni identifikacijski broj vlasnika kartice. Uz otkrivene podatke, krivotvoritelj može stvoriti identičnu karticu koja sadrži sve detalje o pravom vlasniku kartice, a koji se mogu uporabiti u mjesec dana prije nego li mjesečni izvadak prikaže veliku vrijednost lažne kupovine. Krivotvoritelj može proizvesti plastičnu trenutačnu

kreditnu karticu istih dimenzija kao što je prava koja sadrži kopiju magnetske vrpce s originalne kartice. Kriminalci na ovaj način dobivaju lažnu karticu i ovlaštenje za nepostojeću kupovinu jednaku limitu kreditne kartice koju posjeduje vlasnik prave kartice.

Plaćanje kreditnom karticom nije u pravom smislu elektronski način plaćanja, ali obzirom da se prilikom plaćanja kreditnom karticom ipak plaćanje vrši prenosom informacija koje ne moraju imati svoju potpunu materijalizaciju (broj kartice, ime i prezime nosioca i datum valjanosti kartice) i moguće je njom plaćati u sistemu koji omogućava elektronski prenos poruke. Osim svoje funkcije naloga za plaćanje, kreditna kartica ima i dodatnu funkciju odgođenog plaćanja odnosno kredita. Plaćanje kreditnom karticom zbog velike je raširenosti kartica postalo najzastupljeniji način plaćanja na Internetu. (Porobić&Bajraktarević, 2012:93-94)

Tehnika naplate kreditne kartice se odvija na slijedeći način:

1. banka u propisanoj proceduri svom klijentu izdaje kreditnu karticu,
2. imalac kartice u ulozi kupaca proizvoda i usluga šalje dobavljaču kupljenih proizvoda I/ili usluga podatke sa svoje kartice (broj kartice, ime i prezime nosioca i datum valjanosti kartice),
3. trgovac preko on-line sistema provjerava valjanost kartice kod banke izdavaoca(vrši autorizaciju kreditne kartice)
4. ako je kartica autorizirana, dobavljač kupljenih roba i/ili usluga šalje banki odnosno finansijskoj instituciji koja je autorizirala karticu ,iznos koji kupac želi platiti. Ako je iznos koji kupac želi platiti ispod limita koji ima kreditna kartica, dobavljač dobija odobrenje za naplatu,
5. nakon što je dobio odobrenje, dobavljač kod sebe evidentira broj transakcije koju je dobio skupa sa odobrenjem,
6. autorizacijski centar obavlja kliring transakcije s bankom izdavaocem kreditne kartice,
7. Kartičar periodično plaća dobavljaču iznose svih uspješno autoriziranih transakcija,
8. Dobavljač roba i/ili usluga periodično dobije račun od kartičara za sve troškove koje je napravio u toku mjeseca.

HAKING

Mnogi u široj javnosti zamišljaju hakere kao vješte tehnološke čarobnjake koji upadaju u Ministarstvo obrane, finansijske institucije i druge zaštićene mreže s namjerom da naprave štetu. Pojam hakera također može dočarati slike različitih likova s televizije i filmova, poput Nea iz trilogije Matrix, koji je imao mogućnost "vidjeti" kod u programskom jeziku i tako kontrolirati "virtualnu" stvarnost. Te su priče i prikazi postali dominantni model hakera u popularnim medijima i novinama. Iako postoji veliki broj hakera koji se bave zloćudnim aktivnostima, a neki od njih su nevjerovatni korisnici sofisticirane tehnologije, ipak ne predstavljaju cjelovitu populaciju hakera što znači da se sa zloćudnim aktivnostima ne bave svi hakeri. Umjesto toga, hakeri rade na sigurnosti računalnih mreža i širenju korisnosti

tehnologije. Pored toga, sve veći udio hakerske zajednice ima relativno nisku tehnološku sofisticiranost; samo mala skupina ima stručno znanje o računalnom hardveru i softveru. Globalna hakerska zajednica ima širok raspon motivacija sukladno kojima ih svrstava u legalne i ilegalne hakere. (Holt&Bossler, 83-85)

Međutim, hakovi koji modificiraju programe i narušavaju sigurnosne protokole su nezakoniti i mogu se koristiti za dobivanje informacija ili pristup računalnim sustavima i zaštićenim resursima u svrhu protuzakonitih radnji, u rasponu od krađe kreditnih kartica do terorističkih akata. U mnogim slučajevima hakeri za dobivanje informacija koriste netehničke strategije, a ne sofisticirane napade. Na primjer, pojedinci mogu ukrasti nečije lozinke e-pošte ili pristupiti sustavu gledajući preko ramena žrtve njihove pritiske tipke. Ovaj čin, koji se naziva surfanjem preko ramena, jednostavan je i može ga izvesti bilo tko kako bi dobio povjerljive informacije. Slično tome, hakeri mogu primijeniti taktiku socijalnog inženjeringa kako bi pokušali prevariti ili uvjeriti ljude da im daju informacije koje se mogu koristiti za pristup različitim resursima. Ti napadi često uključuju jednostavne zahtjeve i djeluju beznažno kako bi se plijenilo volju ljudi da pomognu drugima. Ovakve vrste netehničkih napada neprocjenjive su za napadače jer je izuzetno teško zaštititi pojedince od ugrožavanja ovakve vrste.

PRIJEVARE S KREDITNIM KARTICAMA

U Sjedinjenim Državama kreditne kartice pojavile su se sredinom 1920-ih, kada su benzinske kompanije počele izdavati kartice koje su prepoznate na benzinskim pumpama širom zemlje. Godine 1950., Frank X. McNamara pokrenuo je Diners Club, prvu tvrtku za izdavanje kreditnih kartica koja je opsluživala više vrsta poduzeća; tvrtka je započela praksu naplate postotka naknade za svaku transakciju, a svojim klijentima također naplatila članarinu. VISA kartica evoluirala je iz BankAmericard iz 1951. iz Bank of America, a konzorcij kalifornijskih banaka osnovao je MasterCard nedugo nakon toga. American Express započeo je s kartičnim programom 1958. godine. Legalno korištenje kreditnih kartica prerاسlo je prevare s kreditnim karticama. Prve krađe su se događale kao krađe pošte što je postalo rašireno jer su beskrupulozni pojedinci otkrili da su omotnice s kreditnim karticama bile slične kuvertama s gotovinom. (Kobay, 2014:26)

Kompjuterske prevare počinju se sve više izvoditi pomoću ukradenih ili falsifikovanih kreditnih kartica. Razvojem bankomata i sve šire njihovo uvođenje u redovno poslovanje banaka i drugih finansijskih institucija, zbog ograničene kontrole otvorile su se nove mogućnosti manipulacija sa kompjuterski pohranjenim podacima. Krađa brojeva kreditnih kartica može se počinuti neovlaštenim ulaskom u neograničen broj baza podataka. Kradljivci su takođe savladali jednu često upotrebljavanu prevaru, a to je reprogramiranje informacija na magnetnoj traci koja se nalazi na poleđini kreditne kartice, koristeći se opremom koja je na legalan način kupljena u bilo kojoj trgovini kompjuterske opreme. Svi troškovi koje je napravio kriminalac idu na račun vlasnika kreditne kartice. (Sućeska, 2006:186-187)

Ovakve manipulacije zbog lakoće izvođenja i teškoća u pogledu otkrivanja, postaju najčešći oblik kompjuterskih prevara. U tu svrhu počinitelji se sve

češće koriste tuđim identifikacionim i drugim ličnim podacima i ukradenim ili programski dobivenim (generisanim) brojevima kreditnih kartica kako bi sebi pribavili neku korist (kupili neki proizvod, platili neki svoj račun, zadovoljili neke svoje namjere, želje itd.). Svemu tome je posebno doprinio razvoj, uvođenje i sve šira upotreba Interneta u elektroničkom poslovanju.

Kompjuterske prevare, kap jedan od pojavnih oblika kompjuterskog kriminala, danas predstavljaju najbrojniju vrstu kompjuterskih zloupotreba, kako po svom broju, tako i po raznovrsnosti oblika. Široka je lepeza mogućnosti. Do takvih manipulacija najlakše se može doći u toku unosa, obrade, pohranjivanja, distribucije podataka i informacija, kao i pri razmjeni podataka unutar kompjuterskih mreža ili putem telefonskih i drugih komunikacijskih kanala.

Računalna prijevarena obuhvaća razne vrste manipulacija na podacima, najčešće financijskim, s namjerom da se sebi ili drugome nezakonito pribavi protipravna imovinska korist. Do takvih manipulacija može doći tijekom unosa, obrade, pohranjivanja, distribucije podataka i informacija, kao i pri razmjeni podataka unutar računalne mreže ili putem telefonskih i drugih komunikacijskih kanala. Pri tome se podaci mogu nalaziti na bilo kojem digitalnom mediju. Noviji razvoj računalnih mreža i telekomunikacija u velikoj mjeri je pridonio njihovom širenju i pojavi novih oblika prijevarena. Razvoj bankomata i njihovo sve šire uvođenje u redovito poslovanje banaka otvorilo je nove mogućnosti manipulacija s računalno pohranjenim podacima na karticama ili unutar sustava. Daljnjim razvojem računalnih mreža te širenjem elektroničkog poslovanja i digitalnog novca, ovakve manipulacije zbog lakoće izvođenja i relativno teškog otkrivanja postaju jedan od najčešćih oblika računalnog kriminala. U tu svrhu počinitelji se sve češće koriste tuđim podacima i otuđenim programski dobivenim brojevima kreditnih kartica kako bi sebi ili drugome pribavili neku korist (kao što je kupovina raznih proizvoda, plaćanje nekakve usluge i sl.). (Pavišić&Modly, 2012:621)

Do izmjene podataka može doći neposredno, izravnim pristupom podacima, pri čemu se koristi neki od programa za upravljanje radom baza podataka. To se može učiniti na samom sustavu, pristupom s neke druge radne stanice unutar računalne mreže ili daljinskim pristupom putem telefonskih, satelitskih i drugih komunikacijskih kanala. Nakon što se pristupilo računalnom sustavu, manipulacije se izvode na ulaznim ili izlaznim podacima. Ulazne podatke moguće je neposredno promijeniti, dodati nove ili izbrisati postojeće tijekom unosa ili prije same obrade. Slično je i s izlaznim podacima, s tim da se podacima manipulira nakon provedene obrade, a prije ispisa ili distribucije podataka i informacija. Ovo mogu počinuti osobe unutar sustava kao što su stručnjaci koji su izradili program i/ili osobe koje su zadužene za njegovo održavanje. Osim toga, do manipulacije može doći i zbog djelovanja programa kao što je tzv. trojanski konj – program koji osim svoje vidljive namjene ima i druge, tj. skrivene i korisniku nepoznate funkcije, u ovom slučaju mijenjanje, brisanje postojećih ili dodavanje novih podataka. Vrlo često takvi programi sadrže i naredbu za samouništenje, tj. brisanje nakon čina izvršenja manipulacije, a moguće je i njihovo aktiviranje tek nakon isteka određenog vremena, što dodatno može otežati otkrivanje takvih nezakonitih radnji.

KRAĐA IDENTITETA

Krađom identiteta žrtve iznenada otkriju da im je netko ukrao identitet, očistio njihove bankovne račune, „maksirao“ njihove kreditne kartice i ostavio im veliki dug. Što je još gore, ponekad je prevarant počinio teško krivično djelo pod identitetom žrtve, ostavljajući njemu ili njoj nezasluženu kaznenu prijavu. Iako se na krađu identiteta često gleda kao na visokotehnološki zločin počinjen od strane kradljivaca, lopov je često član stvarne obitelji, pouzdan prijatelj ili suradnik kojemu su poznati osobni podaci žrtve, uključujući lozinke bankovnih računa. (Schell, 2004:35-36)

Cyber kriminalci prikupljaju podatke potrebne za krađu nečijeg identiteta - ime, broj socijalnog osiguranja, broj vozačke dozvole, djevojačko prezime majke i bankovne podatke - elektroničkim metodama. Žrtvinu dobru kreditnu povijest lopov zatim koristi kako bi osigurao kreditnu liniju koja se koristi do krajnjih granica.

Žrtve su rekly da troše puno vremena pokušavajući riješiti štetu koja nastaje uslijed krađe identiteta - odbijeni čekovi, odbijeni zajmovi, odbijeni zahtjevi za kreditnom karticom, zahtjev za naplatu duga. Neki od žrtava su čak bile predmetom kriminalističkog istraživanja, lažno optužene i osuđene.

Postoje razni načini na koje kriminalci mogu dobiti potrebne osobne podatke. Prvo, mogu promatrati žrtve ili ih slušati kako osobno ili preko telefona nekome daju svoj broj socijalnog osiguranja, kreditne kartice ili broj bankovnog računa. Drugo, ako žrtva baci pisma kartičnih tvrtki s unaprijed odobrenim kreditnim karticama, kriminalci bi mogli aktivirati te kartice jer nisu sve tvrtke poduzele dovoljno sigurnosnih mjera. Treće, kriminalci mogu jednostavno ukrasti poštu iz otvorenog poštanskog sandučića ili iz smeća. I na kraju, Internet pruža obilje mogućnosti krađe nečijih osobnih podataka. Slabe lozinke ili upotreba iste na nekoliko računa olakšava krađu podataka žrtve. Najčešće su lozinke "12345" i "lozinka". Također, web stranice za upoznavanje i chat sobe popularna su mjesta za dobivanje osobnih podataka. (Kremling&Parker, 2018:138)

ZAKLJUČAK

Moderna informatička tehnologija danas omogućava niz raznovrsnih načina izvođenja financijskih transakcija upotrebom računarskih mreža i telekomunikacijskih medija. Financijske institucije u svoje ponude su uvrstile usluge elektroničkog poslovanja kako bi pružile takvu vrstu svojih usluga posebno prilagođenu specifičnim potrebama svojih klijenata. Time su u znatnoj mjeri unaprijedile kvalitetu svojih usluga. Na žalost, uspješna realizacija ovakvih poslovnih procesa ponekad je onemogućena zbog određenih kriminalnih aktivnosti od strane informatički dobro osposobljenih pojedinaca.

LITERATURA:

1. Holt, T. J.; Bossler, A. M.; Seigfried-Spellar, K. C.: „Cybercrime and Digital Forensics - An Introduction, Second Edition“, Routledge, Taylor & Francis Group, Abingdon, USA, str. 83. – 85.

2. Kabay, M. E. 2014. „History of Computer Crime“ in Bosworth, S.; Kabay, M. E.; Whyne, E. (eds): Computer Security Handbook, Sixth Edition, Volume 1, John Wiley & Sons, Inc, Hoboken, USA.
3. Kremling, J.; Parker, A. M. S. 2018. „Cyberspace, Cybersecurity, and Cybercrime“, SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks, USA.
4. Porobić, M.; Bajraktarević, M. 2012. „Cyber kriminal, pranje novca i finansijske istrage“, VSTV BiH, SADC, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
5. Pavišić, B.; Modly, D.; Veić, P. 2012. „Kriminalistika – Knjiga 2“, Dušević&Kršovnik d.o.o., Rijeka, Hrvatska.
6. Sućeska, M. 2006. „Osnovi ekonomskog kriminaliteta“, AAB Universiteti, Fakultet kriminalističkih nauka, Priština, Sarajevo, Kosovo, Bosna i Hercegovina.
7. Schell, B. H.; Martin, C. 2004. „Cybercrime - A Reference Handbook“, ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, USA.
8. Šimundić, S.; Franjić, S. 2009. „Računalni kriminalitet“, Sveučilište u Splitu – Pravni fakultet, Split, Hrvatska.
9. Šimundić, S.; Ivanda, S.; Bača, M. 2001. „Manipulacija računalom s ciljem ostvarivanja vlastite koristi“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 38, Split, Hrvatska.

RESUME

Modern information technology today enables a variety of ways to perform financial transactions using computer networks and telecommunications media. Financial institutions have included e-business services in their offers in order to provide this type of their services specifically tailored to the specific needs of their clients. In this way, they have significantly improved the quality of their services. Unfortunately, the successful implementation of such business processes is sometimes prevented due to certain criminal activities by well-trained IT individuals.

MALOLETNI DELINKVENTI I PROBLEMI MALOLETNIČKOG SUDSTVA

Emir Bećirović

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru

bilgaip.maznikar@gmail.com

Apstrakt

U savremenom krivičnom pravu položaj maloletnika je regulisan posebnim propisima kako bi se primena krivičnopravnih mera prema maloletnim učiniocima što više prilagodila njihovoj ličnosti i time što potpunije ostvarila svoju svrhu. U tom smislu u krivičnom zakonicima postoje posebni odeljci ili posebna poglavlja o primeni krivičnih sankcija prema maloletnicima, a u nekim zemljama postoje i posebni maloletnički krivični zakoni. U našem krivičnom zakonodavstvu posebne odredbe o maloletnicima postoje u posebnom Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika, s tim da se opšte odredbe krivičnog prava primenjuju prema maloletnicima samo u pogled u onoga što posebnim odredbama o maloletnicima nije regulisano.

Ključne reči: *maloletnik, krivično delo, zakon, postupak prema maloletnicima, sankcije prema maloletnicima.*

JUVENILE DELINQUENTS AND PROBLEMS OF THE JUVENILE JUDICIARY

Abstract

In modern criminal law position of minors is regulated by special regulations to the application of criminal law measures against juvenile offenders as more adapted to their personality and by being fully achieved its purpose. In this sense, in the criminal codes, there are special sections or special sections on the application of criminal sanctions against minors, and in some countries there are special juvenile criminal laws. In our criminal law provisions on juvenile exist in a special Law on Juvenile Offenders and Juvenile Justice Act, provided that the general provisions of criminal law applicable to the minors only in view of what special provisions for minors is not regulated.

Keywords: *juvenile, criminal offense, the law, the proceedings against minors, sanctions against minors.*

UVOD

Maloletnicima se u našem krivičnom pravu nazivaju lica koja su navršila četrnaest godina, a još nisu navršila osamnaest godina. Njihov krivičnopravni položaj je specifičan naročito po tome što se prema njima primenjuju posebne krivične sankcije koje su po svojoj sadržini i načinu izvršenja posebno prilagođene ličnosti maloletnika. U tom pogledu se pravi razlika između mlađih i starijih maloletnika. Mlađi maloletnici su lica koja su navršila četrnaest godina, a nisu još navršila šesnaest godina, a stariji su oni koji su navršili šesnaest a nisu navršili osamnaest godina. Lica

koja su mlađa od četrnaest godina nazivaju se deca. Prema deci ne mogu se primeniti nikakve krivične sankcije niti druge mere predviđene krivičnim zakonima. Ukoliko izvrše krivično delo ona se predaju organima starateljstva radi preduzimanja mera iz njihove nadležnosti.

Prema mladim maloletnicima za učinjena krivična dela primenjuju se vaspitni nalozi ili vaspitne mere koje su posebna vrsta krivičnih sankcija namenjenih za maloletne učinioce krivičnih dela. Primena kazni prema ovoj starosnoj kategoriji učinilaca nije dozvoljena. Prema starijim maloletnicima za učinjena krivična dela primenjuju se po pravilu takođe vaspitni nalozi ili vaspitne mere, ali izuzetno pod posebno određenim uslovima može da se primeni kazna, ali ne kazne koje su predviđene za punoletna lica, već samo jedna posebna vrsta kazne koja se naziva maloletnički zatvor. Ova kazna je prilagođena maloletnim učiniocima po svojoj sadržini, uslovima za primenu i načinu izvršenja i razlikuje se od kazne zatvora za punoletna lica. I niz drugih pitanja drugčije je regulisan u krivičnim zakonima kada su u pitanju maloletnici. (Đorđević, 2014:109)

PRAVNI OKVIR UREĐENJA MALOLETNIČKOG KRIVIČNOG PRAVA

U krivičnom zakonodavstvu uopšte, postupak prema maloletnicima je regulisan drugačije od postupka prema punoletnim licima, najpre zbog toga što se radi o učiniocima krivičnih dela koji se u vreme izvršenja krivičnog dela i njihovog pozivanja na krivičnu odgovornost nalaze u posebnom biopsihičkom stanju. Sa druge strane, iako su učinioци krivičnih dela, društvo nastoji iste učini korisnim članovima i u tom smislu pre njima postupa sa posebnom humanošću i razumevanjem, nastojeći da upravo postupajući tako ne omete njihov pravilan razvoj. (Nicević, Stevanović, 2008:498)

Zakonsko regulisanje ovog postupka moguće je ostvariti na dva načina: ili donošenjem posebnog zakona ili regulisanjem ovog postupka posebnim odredbama u okviru Zakonika o krivičnom postupku. I jedan i drugi pristup rešavanju ovog pitanja ima svoje dobre i loše strane, tako da se ne može sa sigurnošću tvrditi koji od njih ima prednost. Sa jedne strane regulisanje postupka prema maloletnicima posebnim zakonom ima svoje prednosti pre svega što se na taj način ovaj postupak potpuno izdvaja od krivičnog postupka prema punoletnim licima i na taj način daje određena prednost kada je u pitanju tretman maloletnika kako u krivičnom materijalnom tako i u krivičnom procesnom pravu. Sa druge strane slabost ovakvog načina regulisanja postupka se pre svega odnosi na nemogućnost primenjinavana opštih odredbi krivičnih materijalnih i procesnih zakona u delu koji se odnosi na načela, institute i ustanove ovih grana. (Nicević, Stevanović, 2008:499)

Do donošenja Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (Službeni glasnik RS", broj 85 od 6 oktobra 2005.godine) postupak prema maloletnim učiniocima krivičnih dela se sprovodio po odredbama glave XXIX tadašnjeg Zakona o krivičnom postupku. Stupanjem na snagu ovog zakona (1.januara 2006.godine) prestale su da važe odredbe glave XXIX ZKP-a, a odredbe ZKP koje se odnose na redovan krivični postupak mogu se primenjivati ako

nisu u suprotnosti sa Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnih lica (ZMUKD). Odredbe ovog Zakona primenjuje se i u postupku prema licima za koje postoje osnovi sumnje da su izvršila krivično delo kao maloletnici, a u vreme pokretanja krivičnog postupka odnosno suđenja nisu navršila 21.godinu života. Dakle, određene odredbe Zakona primenjuju se i prema mlađem punoletnom licu (Lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo osamnaest, a u vreme suđenja nije navršilo dvadeset i jednu godinu i ispunjava ostale uslove iz čl.41 ZMKD) ako se do početka glavnog pretresa, na osnovu ispitivanja ličnosti tog lica ustanovi da dolazi u obzir da mu se izrekne vaspitna mera pojačanog nadzora od stran organa starateljstva ili mera upućivanja u vaspitnopolpravni dom, ali i mera posebnih obaveza. (čl.41 Zakona). U situacijama kada je krivična prijava ili predlog oštećenog za pokretanje krivičnog postupka podnet protiv lica, koje u vreme izvršenja krivičnog postupka podnet protiv lica, koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo 14 godina, odbaciće krivičnu prijavu ili predlog oštećenog, a rešenje o odbacivanju dostaviće organu starateljstva. Sa druge strane, kada se u toku postupka utvrdi da maloletnik u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršio 14 godina, krivični postupak će se obustaviti, a rešenje o obustavi dostaviće se organu starateljstva. (Nicević, Stevanović, 2008:499)

Devojčice su i dalje u manjini u odnosu na dečake kada je u pitanju broj izvršenih krivičnih dela u ukupnom broju izvršenih krivičnih dela maloletnika u SAD. Na primer, u 2010.godini, 337,450 devojčica u SAD, su bile uhapšene i protiv njih podignut optužni akt, u poređenju sa 816,646 dečaka. (Watson, 2013:215)

MEĐUNARODNOPRANI DOKUMENTI I PRAVNI STANDARDI POSTUPANJA PREMA MALOLETNICIMA

Kada su u pitanju međunarodnoprani dokumenti, treba istaknuti međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima UN (a/Rezol/2200a/(xxI) od 16. decembra 1966.). (UN International covenant on civil and political rights: Iccpr (1966.).

Najvažniji standardi koji se naročito odnose na decu kao maloletne učinioce krivičnih dela:

- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta (1989.) (Konvencija je usvojena na 44. zasedanju skupštine UN-a, a stupila je na snagu 2. rujna 1990. (Sl. list SFRJ 15/90, NN MU 12/1993.)
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko zakonodavstvo (Pekinška pravila 1985.) (UN Standard Minimum Rules for the administration of Juvenile justice, 1985)
- Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode (JDL pravila, Havanska pravila 1990.) (UN Rules for the protection of juveniles deprived of their liberty: The JDLs (1990.)
- Smernice Ujedinjenih naroda o prevenciji maloletničke delinkvencije: (Rijadske smernice, 1990.) (UN Guidelines on the prevention of juvenile delinquency: the riyadh guidelines (1990.).

EVROPSKA KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA

Deca se rađaju s temeljnim slobodama i pravima koja pripadaju svim ljudskim bićima. No s obzirom na telesnu i psihičku nezrelost, nameće se potreba isticanja posebnih prava deteta na zaštitu, koja proizlaze upravo iz te činjenice. Upravo je to osnovno polazište Konvencije o pravima deteta. Prava su deteta, u duhu Konvencije o pravima deteta, pronaći i ostvariti najbolji interes za dete, odgovarajućim zakonodavnim i upravnim merama, osigurati takvu zaštitu i potrebe kakva je potrebna za dobrobit deteta. Dete označava svaku osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dete granica punoletnosti ne odredi pre. (Vidi član 1. Konvencije o pravima deteta.)

SUDSKA PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA SLUČAJ PRED EVROPSKIM SUDOM ZA LJUDSKA PRAVA

ČINJENIČNO STANJE : U ovom slučaju radilo se o dva maloletna učinioca krivičnog dela koji su obojica u vreme činjenja krivičnog dela bili stari deset godina. Inkriminisani događaj dogodio se 12. februara 1993. godine u gradu Liverpoolu, u Velikoj Britaniji. Dvojica desetogodišnjaka predmetnog dana su otela dvogodišnjeg dečaka koji je bio s majkom u trgovačkom centru, a što su zabeležile kamere iz kojih je bilo vidljivo da su malenog dečaka obojica dobrovoljno vodili preko puta. Potom su ga kod kanala bacili na glavu uz nasip, pa podigli i odvezli ga na železničku prugu, gde su ga napali. U mučnom suđenju je utvrđeno da su mu u glavu bacili limenku sa bojom, šutirali ga nogama i udarali ciglama po glavi. Dokrajčili su ga sa 10kg teškom metalnom šipkom, koju su našli uz prugu, izmasakrirali, skinuli golog i na kraju položili na železnicu nadajući da će ga voz raskomadati i sakriti stravičan zločin. Međutim voz je telo prepolovilo, a telo je nađeno dva dana kasnije.

TOK KRIVIČNOG POSTUPKA

Maloletni učinioci krivičnog dela uhvaćeni su u februaru i zadržani u pritvoru do suđenja koje bilo u oktobru iste godine. Suđenje je trajalo tri nedelje, nakon čega su dana 24. oktobra 1993. godine osuđeni zbog ubistva i otmice najprije na 8, a zatim na 10 godina zatvora. Zbog pritiska javnosti javni tužilac je zahtevao kaznu zatvora od 15 godina. Za odrasle bi kazna za takvo delo bila 18. godina, ali se radilo o maloletnicima ipak je javni tužilac predlagao 15. godišnju kaznu. Povodom žalbe optuženih, Vrhovni sud je prihvatio žalbu 1996. godine i ponovno vratio kaznu od 10 godina zatvora. Slučaj „Bulger“ dobio je naziv po maloletnoj žrtvi. Suđenje je bilo puno skandala i kontradiktornosti, te su maloletni učinioci (V. i T.) osuđeni na 10 godina zatvora kao najmlađi učinioci krivičnog dela. Javnost je tražila da ih se doživotni zatvori, a osuđeni su na zatvor do punoletnosti. Maloletnim učiniocima je suđeno kao odraslima, uz opsežno praćenje medija, međutim - sam slučaj tu nije stao. Podnositelj zahteva T. podneo je zahtev za povredu prava Evropskom sudu za ljudska prava. (Zahtjev br. 30 ehrr 121 par.74., presuda od 16. decembra 1999.)

ODLUKA SUDA

Evropski sud za ljudska prava kasnije je utvrdio da je suđenje bilo nerazumljivo i zastrašujuće za decu koja su za to bila onemogućena u učinkovitim sudelovanju u postupku protiv njih, i ustanovio je kršenje člana 6. Evropske konvencije za ljudska prava, koja garantuje pravo na pravično suđenje. Sud je opazio da učinkovito učestvovanje u sudnici pretpostavlja da optuženi ima široko razumevanje prirode procesa suđenja, uključujući i značenje bilo koje kazne koja može biti izrečena. Zato maloletni optuženi moraju u svakom slučaju biti zastupani sa advokatima koju su kvalifikovani za rad sa decom. (Evropski sud za ljudska prava (Grand Chamber) presuda od 16. decembra 1999., T.V. UK, br. 24724/94, paragraf 88 i presuda od 16. decembra 1999. V.v. UK, br. 24888/94, paragraf 90.)

U navedenim slučajevima V. i T. The United Kingdom o krivičnom postupku protiv dva dečaka koji su ubili dete koje je tek prohodalo, sud je utvrdio, inter alia: "ključno je da se s detetom optuženim za počinjenja dela bavi na način koji potpuno uzima u obzir detetov uzrast, zrelost i intelektualne i emocionalne sposobnosti te su preduzeti i koraci radi povećanja njegove sposobnosti da razume i sudeluje u postupku. (Evropski sud za ljudska prava, Grand Chamber, presuda od 16. decembra 1999. T.V. UK br. 24724/94 paragraf 84, presuda od 16. decembra 1999. V.v. UK, br. 24888/94, paragraf 86.)

Što se tiče maloletnog deteta optuženog za teško delo što privlači visoku razinu zainteresovanosti medija i javnosti, bilo je potrebno provoditi saslušanje tako da se maksimalno smanji njegov ili njen osećaj zastrašenosti i sustežanja.

POSTUPAK PREMA MALOLETNICIMA

Postupak prema maloletnicima je uređen jednim brojem posebnih odredaba koje se nalaze u posebnom Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, a u svemu ostalom odredbama Zakonika o krivičnom postupku, pod uslovom da nisu u suprotnosti sa odredbama posebnog zakona. Postupak prema maloletnicima vode sudije za maloletnike i specijalna veća za maloletnike viših sudova. (čl.42 st.1 ZM). Osnovni sudovi u tim predmetima nemaju nikakvu nadležnost. Sudija za maloletnike mora da ima specijalna znanja o pravima deteta i prestupništva mladih, a sudije porotnici iskustvo u radu sa decom i omladinom (čl.44 st.1 ZM)

Odredbe o postupku prema maloletnicima se primenjuju na lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela bila maloletna, a u vreme pokretanja postupka i suđenja nisu navršila dvadesetjednu godinu života (čl.46 st.1 ZM). Kad se pre ili u toku postupka utvrdi da maloletnik u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršio četrnaest godina, krivična prijava će se odbaciti, odnosno postupak obustaviti i o tome obavestiti organ starateljstva. (čl.47 ZM), koji prema deci, koja ne odgovaraju u krivičnom postupku, može preduzeti određene nesudske mere nadzora. Ako je isto lice neko krivično delo učinilo kao maloletnik, neko kao punoletnik, sprovedeće se po pravilu jedinstveni postupak pred većem, koje sudi punoletnim licima (čl. 52 ZM). Pojedine odredbe koje važe za postupak prema maloletnicima primenjuju se i na licu

koja su učinila krivično delo kao mlađa punoletna lica, ako do početka gkavnog pretresa nisu navršila 21. godinu života.

U slučaju zajedničkog krivičnog dela maloletnog i punoletnog lica, pravilo je da se vode odvojeni postupci, tako da se punoletnom licu sudi u opštem postupku, a maloletniku po posebnim odredbama za postupak prema maloletnicima. Izuzetno ti postupci se mogu spojiti, ako je to nužno za svestrano razjašnjenje stvari. (Đorđević, 2014:110)

POKRETANJE, TOK I KARAKTERISTIKE POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA

Postupak prema maloletnicima ima dva dela: pripremni postupak i glavni postupak. Glavni postupak se sprovodi ili u sednici veća ili na glavnom pretresu.

1) Pripremni postupak otvara i vodi sudija za maloletnike na zahtev javnog tužioca za maloletnike, koji je u ovom postupku jedini ovlašćeni tužilac. Kao i sudija za maloletnike, i javni tužilac za maloletnike mora da ima znanja iz oblasti prava deteta, i maloletničkog prestupništva. Ako javni tužilac ne stavi zahtev, odnosno ako nađe da pokretanje postupka nije celishodno (čl. 59 st.3 ZM) (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica("Sl.glasnik RS", br.85/2005) dužan je da o tome obavesti oštećenog (a u slučaju ocene da je gonjenje necelishodno, organa starateljstva), koji od veća neposredno višeg suda u određenom roku (osam dana od prijema obaveštenja, odnosno tri meseca od odbacivanja krivične prijave) može da traži da odluči o pokretanju postupka. Kad veće odluči da se prema maloletniku pokrene postupak, javni tužilac za maloletnike u tom postupku mora da učestvuje (čl.59.st3 ZM) (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica("Sl.glasnik RS", br.85/2005)

Kada po završetku pripremnog postupka primi spise od sudije za maloletnike, javni tužilac može doneti sledeće odluke: a)zahtevati da se pripremni postupak dopuni, i to u roku od osam dana od prijema spisa. Sudija za maloletnike je obavezan da po tom zahtevu postupi i dopuni pripremni postupak b) Staviti obrazložen predlog za kažnjavanje, odnosno za izricanje vaspitne mere prema maloletniku. Tužiočev akt se ne zove tužba, već predlog, kao što se ni lice na koje taj akt odnosi ne naziva optuženi ili okrivljeni, već prosto maloletnik. C) Predložiti sudiji za maloletnike da postupak obustavi zato što nalazi da nema osnova za njegovo vođenje ili što postoji razlog iz čl.58 st.3 ZM (u toku je izvršenje sankcije koje novu sankciju čini necelishodnim (Grubač, 2014:222)

2) Glavni postupak teče uvek pred većem za maloletnike (nikad pred sudijom pojedincem) i to u formi sednice veća ili glavnog pretresa. Kazne i zavodske mere se mogu izreći samo na glavnom pretresu, a ostale vaspitne mere i u sednici veća.(čl.73 st.2 ZM) (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica("Sl.glasnik RS", br.85/2005). Prisustvo maloletnika i njegovih roditelja nije obavezno. U sednici veća dokazi se ne izvode, već se sudi na osnovu spisa. Za glavni pretres u postupku prema maloletnicima shodno se primenjuju pravila opšteg postupka o glavnom pretresu. Sudija za maloletnike je dužan da zakaže glavni pretres u roku od osam dana od prijema predloga javnog tužioca ili od dana kad je u

sednici veća odlučeno da se održi glavni pretres. Glavni pretres se ne može održati bez maloletnika, javnog tužioca, branioca i predstavnika organa starateljstva. Roditelji, odnosno staratelj se pozivaju na glavni pretres, ali njihov nedolazak ne sprečava održavanje pretresa. Opšta javnost je isključena. Odlaganje i prekidanje glavnog pretresa moguće je samo izuzetno, uz obavezu sudije za maloletnike da o tome podnese obrazloženo obaveštenje predsedniku suda (čl. 77 st.2 ZM) (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Sl.glasnik RS", br.85/2005). Odluke kojima veće završava postupak prema maloletniku mogu biti u formi rešenja ili presude. Presuda se donosi samo kada se izriče kazna maloletničkog zatvora, a rešenje u svim drugim slučajevima. Odluke veća za maloletnike mogu biti a) Rešenje o obustavi postupka b) rešenje kojim se izriče vaspitna mera c) Presuda kojom se izriče kazna maloletničkog zatvora (Grubač, 2014:222)

Osnovne karakteristike postupka prema maloletnicima su: 1) Da je hitan postupak, 2) dužnost je procesnih organa da prema maloletniku postupaju obazrivo, 3) iz postupka prema maloletnicima je isključena javnost, 4) suđenje u odsustvu maloletnika nije moguće, 5) niko ne može da bude oslobođen dužnosti svedočenja o okolnostima čije je utvrđivanje potrebno za ocenu duševne razvijenosti maloletnika, upoznavanje njegove ličnosti i prilika u kojima živi, 6) Pritvor koji u pripremnom postupku može da traje najduže dva puta po mesec dana je izuzetan i nastoji se zameniti smeštanjem maloletnika u drugu porodicu, pihvatilište, vaspitnu ili drugu ustanovu ili stavljanjem pod nadzor organa starateljstva. 7) Jedini tužilac u postupku je javni tužilac za maloletnike; 8) sudija za maloletnike, javni tužilac za maloletnike, branilac za maloletnike i policajac za maloletnike moraju steći specijalna znanja o pravima deteta i omladinskom prestupništvu, a sudije porotnici mogu biti samo lica koja su ta znanja stekla vršenjem svoje profesionalne dužnosti, 9) postupak ne može da bude otvoren i da teče bez javnog tužioca, ali može protiv njegove volje; javni tužilac za maloletnike ne može odustati od krivičnog gonjenja, tj. umesto principa mutabiliteta važi načelo imutabiliteta; 10) odbrana je obavezna od početka pripremnog postupka, 11) branilac maloletnika može da bude samo advokat, 12) maloletnik se može osuditi na ispunjenje imovinskopravnog zahteva i plaćanje troškova postupka 13) Zahtev za zaštitu zakonitosti se može podići ne samo zbog povrede zakona, već i kad je prema maloletniku nepravilno primenjena kazna ili vaspitna mera (Grubač, 2014:224)

VASPITNE MERE

Naše zakonodavstvo propisuje devet vaspitnih mera, i to: dve mere upozorenja i usmeravanja, četiri mere pojačanog nadzora i tri zavodske vaspitne mere. (Stojanović, 2013: 191) Vaspitne mere upozorenja i usmeravanja jesu: 1) sudski ukor i 2) posebne obaveze. Sudski ukor se izriče ako se iz odnosa maloletnika prema učinjenom krivičnom delu i njegove spremnosti da ubuduće ne vrši krivična dela može zaključiti da je dovoljno da se maloletnik zbog učinjenog krivičnog dela samo prekori. To je najblaža vaspitna mera. Prilikom izbora ove mere sud mora voditi računa kako o težini izvršenog krivičnog dela, tako i o ličnosti maloletnika učinioca. Pri izricanju ukora ukazaće se maloletniku neprihvatljivost njegovog postupka i

predočiće mu se da u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog dela, ukor, dakle sadži i pretnju da će mu biti izrečena teža krivična sankcija ukoliko ponovo učini krivično delo.

Vaspitna mera posebnih obaveza sadrži veći broj različitih obaveza. Sud može izreći jednu ili više posebnih obaveza ako oceni da je odgovarajućim zahtevima ili zabranama potrebno uticati na maloletnike i njegovo ponašanje. Zakon predviđa mogućnost izricanja maloletniku sledećih obaveza: 1) da se izvini oštećenom, 2) da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao, 3) da redovno pohađa školu ili da ne izostaje sa posla, 4) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, 5) da se bez naknade uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; 6) da uključi u određene sportske aktivnosti; 7) da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga, 8) da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, 9) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje, 10) da ne može da napušta mesto prebivalište ili boravište bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva. (Stojanović, 2013:192) Predviđene su četiri mere pojačanog nadzora: 1) od strane roditelja, 2) u drugoj porodici; 3) od strane organa starateljstva; 4) uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika.

Vaspitnu meru pojačanog nadzora od strane roditelja, usvojioca ili staraoca sud će izreći ako su roditelji, usvojilac odnosno staralac propustili da vrše potrebne brigu i nadzor nad maloletnikom, a u mogućnosti su da tu brigu i nadzor vrše i to se od njih s osnovom može očekivati. Sud će roditelju ili staraocu dati potrebna uputstva i naložiti mu određene dužnosti.

Vaspitnu meru pojačanog nadzora u drugoj porodici sud će izreći onda kada roditelji, usvojilac ili staralac nisu u mogućnosti da nad maloletnikom vrše nadzor, odnosno kada se to ne može od njih sa osnovom očekivati. Ova mera može trajati najmanje šest meseci a najduže dve godine. Izvršenje mere će se obustaviti ne samo u slučaju da prestane potreba za pojačanim nadzorom, nego i u slučaju da roditelji, usvojilac ili staralac maloletnika steknu mogućnost da nad njim vrše pojačan nadzor. Vaspitna mera pojačanog nadzora organa starateljstva izriče se u slučaju ako roditelji, usvojilac, odnosno staralac nisu u mogućnosti da vrše pojačan nadzor u drugoj porodici. Trajanje mere ne može biti kraće od šest meseci, niti duže od dve godine. Za vreme trajanja ove mere maloletnik i dalje ostaje da živi kod roditelja ili drugih lica koja ga izdržavaju, odnosno koja se o njemu staraju, a nadzor nad njim vrše određeno službeno lice koje taj organ odredi. Organ starateljstva brine o školovanju maloletnika, njegovom zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utiče, potrebnom lečenju i uopšte o sređivanju prilika u kojima maloletnik živi.

Vaspitna mera pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje izriče se ako je uz neku od odgovarajućih vaspitnih mera pojačanog nadzora potrebno i angažovanje stručnih lica u posebnoj ustanovi koja se bavi vaspitavanjem i obrazovanjem maloletnika. Trajanje ove mere je isto kao i kod ostalih mera pojačanog nadzora (od šest meseci do dve godine). Kao i kod prethodne mere, maloletnik ostaje kod svojih roditelja, odnosno drugih lica koja se o njemu staraju, ali u toku dana provodi određeno vreme u ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje. Taj boravak ne sme da ometa njegovo redovno školovanje ili redovno

odlaženje na posao. O izvršenju ove mere stara se organ starateljstvo. (Stojanović, 2013:195)

Ako je potrebno za uspješnije izvršenje izrečene mere, sud može maloletniku prilikom izricanja neke od četiri mere pojačanog nadzora odrediti jednu ili više posebnih obaveza predviđenih u članu 14. ZOKUD-a. To su posebne obaveze koje se inače mogu samostalno izreći kao mera upozorenja i usmeravanja. Predviđene su tri vaspitne mere zavodskog karaktera: 1) upućivanje u vaspitnu ustanovu, 2) upućivanje u vaspitno-popravni dom, 3) upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje

Vaspitnu meru upućivanje u vaspitnu ustanovu sud će izreći maloletniku nad kojim treba obezbediti vršenje stalnog nadzora od strane stručnih vaspitača u opštoj ustanovi za vaspitavanje maloletnika. Ova vaspitna mera može trajati od 6 meseci do 2 godine. Njeno trajanje se ne određuje prilikom njenog izricanja, već sud o tome naknadno odlučuje kako što svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu njenog izvršenja ili za njenu zamenu drugom vaspitnom merom. (Stojanović, 2013:195)

Vaspitna mera upućivanje u vaspitno - popravni dok izriče se maloletniku premo kome treba primeniti pojačane mere prevaspitanja. Iako se ona po težini, a u praksi i po načinu izvršenja donekle približava maloletničkom zatvoru, to je sankcija čiji su smisao i svrha drugačiji. Prilikom odlučivanja o izricanju ove mere sud će uzeti u obzir težinu i prirodu učinjenog dela i okolnost da li su prema maloletniku ranije bile izricane vaspitne mere ili maloletnički zatvor. Mera može trajati najmanje 6 meseci, a najduže četiri godine. Trajanje vaspitne mere se ne određuje prilikom izricanja, već sud o tome naknadno odlučuje kao i kod vaspitne mere upućivanja u vaspitnu ustanovu.

Treća vaspitna mera zavodskog karaktera jeste upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje. Ona se primenjuje prema maloletnicima koji su ometeni u psihofizičkom razvoju ili imaju psihičke poremećaje i sud je može izreći umesto prethodne dve vaspitne mere. U tom slučaju ona može trajati najviše tri godine, s tim da sud razmatra svakih šest meseci da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili njenu zamenu drugom merom. Ona će se izreći i umesto mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdrastvenoj ustanovi ako se mogu obezbediti čuvanja i lečenje i time postizanje svrhe ove mere bezbednosti. Ako je ova mera izrečena umesto mere bezbednosti, maloletnik ostaje u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje dok je to potrebno radi njegovog lečenja ili osposobljavanja, ali kad navrší dvadeset jednu godinu izvršenje mere se nastavlja u ustanovi u kojoj se izvršava mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja. (Stojanović, 2013:195)

Sud može obustaviti izvršenje vaspitne mere, zameniti je drugom vaspitnom merom, vršiti druge izmene u pogledu izrečene vaspitne mere ili odlučiti da se izrečena vaspitna mera ne izvrpi ako je od njenog izricanja proteklo određeno vreme a izvršenje još nije započeo. Odreba člana 24. ZOMUKD-a daje široka ovlašćenja sudu, koji može izmeniti svoju odluku o vaspitnoj meri, odnosno obustaviti njeno izvršenje. Obustava, odnosno izmena odluke može se odnositi na sve vaspitne mere osim na sudski ukor, kod kojeg to zbog prirode te mere i ne dolazi u obzir. Obustava izrečene vaspitne mere ili njena zamena moguća je onda kada se pojave neke bitne

nove okolnosti, zatim kada maloletnik ili njegovi roditelji ne postupaju po nalogu organa ili lica određenog za izvršenje mere ili pak u slučaju nastupanja drugih okolnosti predviđenih u zakonu (npr. u slučaju neispunjenja posebnih obaveza uz pojačani nadzor). Osnov za obustavu ili zamenu izrečene mere jeste i postignuti uspeh u vaspitivanju maloletnika. (Stojanović, 2013:196)

MALOLETNIČKI ZATVOR

Maloletnički zatvor je jedina kazna koja se može primeniti prema maloletnim učiniocima krivičnih dela i to samo prema starijim maloletnicima, mada se i prema ovoj kategoriji maloletnika po pravilu primenjuju vaspitne mere, a kazna izuzetno. Ova kazna po uslovima za njeno izricanje, načinu njenog odmeravanja i načinu izvršenja prilagođena je ličnosti maloletnika. Njena svrha je jednim delom ista kao i svrha vaspitnih mera (o čemu je već izlagano), ali pored toga svrha ove kazne je i „vršenje pojačanog uticaja na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela" (posebna i opšta prevencija) (Đorđević, 2014 :115)

Maloletnički zatvor se može izreći samo starijem maloletniku koji učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna teža od pet godina zatvora i to samo u slučajevima kada zbog teških posledica učinjenog krivičnog dela i visokog stepena krivice, prirode i težine učinjenog krivičnog dela, ne bi bilo opravdano izricanje vaspitne mere. Trajanje ove kazne može da bude od šest meseci do pet godina. Za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do dvadeset godina ili teža kazna ili ako se kazna izriče za krivična dela u sticaju, a u sticaju su bar dva krivična dela za koja je propisana kazna zatvora preko deset godina, maksimum kazne maloletničkog zatvora je deset godina. Kazna se izriče na pune godine ili na pune mesece. Za sticaj krivičnih dela izriče se jedna kazna u opštem zakonskom okviru ove kazne bez prethodnog utvrđivanja kazne za svako pojedino delo. Pri odmeravanju ove kazne sud je dužan da vodi računa da izrečena kazna ne pređe meru do koje se za to isto delo može izreći kazna zatvora punoletnom licu, ali minimum kazne može biti niži od propisanog minimuma za to krivično delo. (Đorđević, 2014:116)

Maloletnik izdržava ovu kaznu u posebnom kazneno - popravnom domu za maloletnike, a kada navršši dvadeset tri godine nastavlja izdržavanje kazne u kazneno - popravnom domu za punoletna lica. Izuzetno, ako je to potrebno radi završetka njegovog školovanja ili stručnog osposobljavanja, maloletnik može ostati u kazneno - popravnom domu za maloletnike i posle navršene dvadeset tri godine. Posle izdržane jedne trećine kazne maloletničkog zatvora, ali ne pre šest meseci maloletniku se može dati uslovni otpust koji se može opozvati pod opštim uslovima za opozivanje uslovnog otpusta. Uz uslovni otpust sud može da izrekne i neku od mera pojačanog nadzora uz koju može da mu odredi i neku od posebnih obaveza.

Uprkos sve većem interesovanju za mentalno zdravlje potrebe dece koja su uključena u maloletničko pravosuđe, relativno se malo zna o osnovnim stopama specifičnih mentalnih poremećaja u ovoj populaciji zbog odsustva podataka, nacionalni podatak o prevalenciji. 1992. godine izdao je dve recenzije i postojeće empirijske literature (Otto, Greenstein, Johnson, Friedman, 1992; Wierson, Forehand & Frame, 1992) obojica su zaključili da je relativno malo dobro kontrolisanih,

provedene su epidemiološke studije koje su mogle informirati naše znanje o prevalenciji mentalnih poremećaja u maloletničkom pravosuđu. Činioci često citiraju što je ograničavalo uopštavanje mnogih stvari postojećih istraživanja uključivalo je: (a) neiskorišćenje slučajnih ili sveobuhvatnih postupaka uzorkovanja, (b) upotreba različitih instrumenata procene u različitim studijama ili zavisnosti na podacima o datotekama, a ne na strukturiranoj dijagnostici intervjua, (c) postavljanje samo jedne dijagnoze i neuspeh u proceni višestruke dijagnoze / komorbiditeta, (d) uzorci se uzimaju sa samo jednog mesta ili države, i (e) propust da se uzme u obzir kako bi to moglo uticati na dijagnostičke brzine relevantnim demografskim i historijskim varijablama kao što su dob, pol i dužina pritvora. Od objavljivanje ove dvije recenzije, bilo je malo studija provedenih koji su značajno poboljšali naša znanja o prevalenciji mentalnih poremećaja u maloletničko pravosuđe i nacionalna rasprostranjenost procene mentalnog poremećaja još uvek nisu osnovana. (Regional Research Institute for Human Services, 1997: 1-9)

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sistem novog maloletničkog krivičnog prava RS od 1. januara 2006.godine u potpunosti je podređen kriminalno političkim ciljevima – a to je vaspitanje maloletnog učinioca krivičnog dela i njegovo prevaspitavanje. Na taj način je istaknut specijalno preventivan karakter ove grane prava čime je napušten njegov dotadašnji „terapeutski” karakter.

U teoriji se stoga ističe da su maloletničke krivične sankcije u prvom redu mere pomoći, mere socijalizacije sa što manje elemenata prinude, ograničenja prava i sloboda i represije, a sve više mere pomoći, brige, nadzora i otklanjanja i predupređivanja smetnji i uslova za njihov normalan i nesmetan razvoj i sazrevanje. To u krajnjoj liniji odgovara tzv. Havanskim pravilima koje je OUN usvojila 1990.godine koja u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela zahteva isključenje ili svođenja minimum bilo kakvog oblika gašenja slobode (čl.11 tačka b). No, pored i umesto krivičnih sankcija moderna krivična zakonodavstva (Nemačka, Francuska, Hrvatska, Crna Gora i druge zemlje) poznaju različite mere alternativnog karaktera (mere tzv. restorativne pravde) čija se primena preporučuje prema "teoriji neintervenisanja,, kad god je moguće izbegavanje krivičnog pravosuđa preko skretanja krivičnog postupka diversion posebno kada se radi bagatelnom, epizodnom, primarnom, situacionom ili slučajnom kriminalitetu. To su različite mere sui generis u vidu vaspitnih naloga, upustava, zabrana ili preporuka čiji je cilj da se izbegne ili odloži izvođenje krivičnog postupka prema maloletnom učiniocu krivičnog dela. Zapravo cilj primene ovih mera je skretanje postupka prema maloletnim učiniocima krivičnog prava druge grane prava (npr. porodično pravo ili pravo socijalnog staranja). Ovakvo je rešenje u skladu sa čl. 40 st.3 tačka b. Konvencije UN o pravima deteta koji zahteva od država potpisnica da preuzmu mere kad god je to moguće i poželjno da se uvede postupanje sa decom i maloletnicima koji su prekršili zakon bez pribegavanja sudskom postupku. Na taj način je ideja o uvođenju restorativne pravde u novom krivičnom pravu Republike Srbije dobila pravo građanstva bar u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela. Time se, prvo, postiže u lokalnoj zajednici u odnosu na ovu vrstu kriminaliteta (maloletnički kriminalitet) ostaverenje ravnoteže interesa žrtve

(oštećenog), države (društvene zajednice) i samog maloletnika (učinioca krivičnog dela), a sa druge strane, izbegava se prizvuk retributivne pravde (kroz primenu krivičnih sankcija sa oduzimanjem ili ograničavanjem sloboda i prava učiniocu krivičnog dela).

Posebno sredstvo za ostvarenje restorativne pravde prema maloletnim učiniocima lakših krivičnih dela je u novom zakonskom rešenju definisano u obliku vaspitnih naloga (preporuka ili upustava). Osnov za primenu ovih mera proizilazi iz čl.40 st.3 tačka b Konvencije UN o pravima deteta koju je 1990. godine potpisala i ratifikovala naša zemlja (tadašnja SFR Jugoslavija), prema kome je potrebno da se uvedu mere postupanja sa decom koja su prekršila zakon, ali bez pribegavanja sudskom postupku. Tako shvaćeno skretanje postupka označava različite načine, mere i postupke kako bi se mladi sačuvali od štetnog dejstva sudstva za maloletnike, odnosno krivičnih sankcija. Vaspitni nalozi kao posebne mere sui generis nemaju karakter krivične sankcije. Naime, prema maloletnom učiniocu krivičnog dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora od pet godina može se izreći jedan ili više vaspitnih naloga. Svrha je ovih naloga da se ne pokreće krivični postupak prema maloletniku ili da se obustavi već pokrenuti postupak. Takođe primenom ovakvog vaspitnog naloga se utiče na pravilan razvoj maloletnika i na jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi nastavio sa vršenjem krivičnih dela, posebno kada se radi o bagatelnom ili srednjem kriminalitetu.

Dakle, ovde se radi o merama isključivo specijalno preventivnog karaktera koje izriče javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike ako su ispunjena dva kumulativna uslova: 1) Objektivni uslov - da se radi o krivičnom delu za koje je u zakonu propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina i 2) Subjektivni uslov koji se javlja u dva vida: a) da je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela i b) da postoji određeni odnos maloletnika prema krivičnom delu, ali i prema oštećenom licu. Vaspitni nalozi se mogu izreći samo maloletnim učiniocima krivičnih dela što znači da je njihova primena isključena prema mlađim punoletnim licima. Pri izboru vaspitnih naloga nadležni organ naročito uzima u obzir interes maloletnika ali i oštećenog lica vodeći računa da se primenom jednog ili više vaspitnih naloga ne omete proces redovnog školovanja ili zaposlenja maloletnika. Ovako određeni nalog može da traje najduže šest meseci pri čemu se izbor, zamena i primena odnosno nadzor u primeni vaspitnog naloga od strane nadležnog organa vrši u saradnji sa roditeljima, usvojiocem ili staraoцем maloletnika kao i nadležnim organima starateljstva.

LITERATURA

1. Đorđević, M., Đorđević, Đ. 2014. Krivično pravo, Projuris, Beograd.
  2. Grubač, M. 2014. Krivično procesno pravo, Projuris, Beograd.
  3. Nicević, M., Stevanović, Č. 2008. Krivično procesno pravo, Novi Pazar.
  4. Stojanović, Z. 2013. Krivično pravo, Službeni glasnik, Beograd.
- Propisi:
5. Ustav Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 98/06)
  6. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005)

7. Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
8. UN International covenant on civil and political rights: Iccpr (1966.).
9. Konvencija je usvojena na 44. zasedanju skupštine UN-a, a stupila je na snagu 2. rujna 1990. (Sl. list SFRJ 15/90, NN MU 12/1993.)
10. UN Standard Minimum Rules for the administration of Juvenile justice, 1985
11. UN Rules for the protection of juveniles deprived of their liberty: The JDLs (1990.)
12. UN Guidelines on the prevention of juvenile delinquency: the Riyadh guidelines (1990.).
13. Case of T.V. The United Kingdom, European court of human rights, presuda je dostupna na: <http://hudoc.echr.coe.int/casets/unitedkingdomeng?i=001-58593#...>(grand chamber)
14. Evropski sud za ljudska prava (Grand Chamber) presuda od 16. decembra 1999., T.V. UK, br. 24724/94, paragraf 88 i presuda od 16. decembra 1999. V.v.UK, br. 24888/94, paragraf 90.
15. Evropski sud za ljudska prava, Grad Chamber, presuda od 16. decembra 1999. T.V. UK br.24724/94 paragraf 84, presuda od 16. decembra 1999. V.v. UK, br. 24888/94, paragraf 86.
16. Liz Watson & Peter Edelman, Georgetown Journal on Poverty Law & Policy, Volume XX, Number 2, Winter 2013, članak Obezbediti pravni sistem za devojčice: Lekcije iz USA, str.215,
17. Prevalencija psihičkih poremećaja između mladih u sistemu maloletničkog pravosuđa, Regional Research Institute for Human Services, Portland State University, Focal Point Spring 1997, Vol. 11 No. 1 1, pages 1-9

RESUME

The system of the new juvenile criminal law of the RS from January 1, 2006 is completely subordinated to criminal political goals - and that is the education of a juvenile offender and his re-education. In that way, the specially preventive character of this branch of law was emphasized, which abandoned its previous "therapeutic" character. Therefore, this is a measure of exclusively special preventive character imposed by the public prosecutor for juveniles or a judge for juveniles if two cumulative conditions are met: 1) Objective condition - that it is a criminal offense for which the law prescribes a fine or imprisonment up to five years and 2) Subjective condition that occurs in two forms: a) that the juvenile has admitted the commission of a criminal offense and b) that there is a certain relationship of the juvenile towards the criminal offense, but also towards the injured person. Educational orders can only be issued to juvenile offenders, which means that their use is excluded against younger adults. When selecting educational orders, the competent authority shall take into account the interest of the minor as well as the injured party, taking care that the application of one or more educational orders does not interfere with the process of regular education or employment of minors. Such an order may last for a maximum of six months, whereby the selection, replacement and application, ie supervision in the application of the educational order by the competent authority is performed in cooperation with the parents, adoptive parent or guardian of the minor as well as the competent guardianship authorities.

BLUDNE RADNJE PO ŠERIJATSKOM PRAVU I PO PRAVU FEDERACIJE BOSNE I

Haris Brulić

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
haris.brulic@uninp.edu.rs

Dženis Šaćirović

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uninp.edu.rs

Apstrakt: Autori u ovom radu, komparativno obrađuju krivično djelo bludnih radnji s jednog sekularnog i inkriminiranog gledišta s jedne, i religijskog i, također, inkriminiranog gledišta s druge strane. Pošto se radi o istom krivičnom djelu, čija se inkriminiranost različito određuje i čije se tumačenje i sankcioniranje različito sprovode, uzeto je u obzir fundamentalno tumačenje različitih odredbi kod istog krivičnog djela, s razlogom da se objasne i približe stanovišta koja pripadaju različitim pravnim sistemima i sistemima materijalnog krivičnog, što općeg i posebnog, tako i izvršnog krivičnog prava prema počincima i određenju samoga bića ovog konkretnog krivičnog djela. Cilj rada je da jedan model pravnog sistema kakav imamo u zemljama Evrope i jednog sustava i sistema vrijednosti uporedimo sa tradicionalnim religijskim, u konkretnom slučaju islamskim. U šerijatu, čija je osnova Kur'an Časni, koji uređuje i odnose krivičnog zakonodavstva i u mnogim većinski muslimanskim zemljama predstavlja ustav, razlikuju se odredbe koje se odnose na pitanja uređenja društva, pa su i pravne škole različite u odnosu na one koje susrećemo u sekularnim državama koje imaju druge, također, tradicionalne izvore prava.

Ključne reči: bludne radnje, krivično djelo, krivično pravo, šerijat, sankcije.

FORNICATIONS UNDER SHERIA LAW AND THE LAW OF THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: The authors in this paper, comparatively deal with the crime of lewd acts from one secular and incriminated point of view on the one hand, and religious and, also, incriminated point of view on the other. Since it is the same criminal offense, the incrimination of which is determined differently and whose interpretation and sanctioning are carried out differently, the fundamental interpretation of different provisions in the same criminal offense was taken into account, with a reason to explain and approximate views belonging to different legal systems. material criminal, both general and special, as well as executive criminal law towards the perpetrators and the determination of the very essence of this particular criminal offense. The aim of this paper is to compare one model of the legal system as we have in European countries and one system and value system with the traditional religious, in this case Islamic. In the Sharia, which is based on the Holy Qur'an, which regulates the relations of criminal law and in many Muslim-majority countries is the constitution, there are different provisions relating to the organization of society, so legal schools are different from those we encounter in secular states that have other, also, traditional sources of law.

Key words: lewd acts, criminal offense, criminal law, sharia, sanctions.

UVOD

U ovom radu, obradit ćemo krivično djelo Bludna radnja prema članu 208. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine. Ovu temu ćemo obraditi komparativno sa šerijatskim (islamskim) pravom. Cilj ovoga rada nam je da ukažemo na krivično djelo Bludna radnja, posmatrajući kroz dva različita pravna sistema. Zatim, cilj nam je da ukažemo na sličnosti i razlike kroz ova dva pravna sistema. Koristit ćemo normativni metod, dogmatski metod, historijski metod i komparativni metod. Zatim ćemo u radu navesti i nekoliko primjera sudske prakse. Za ovaj rad koristili smo šerijatske propise, pozivajući se na knjigu Uzvišenog Allaha, na hadise Božijeg Poslanika Muhammeda s.a.v.s, krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, zatim i domaću literaturu.

BLUDNE RADNJE PO ŠERIJATSKOM PRAVU

Blud, na arapskom ez-zina, u jeziku i šerijatu ima isto značenje. To je nezakonit spolni odnos muškarca sa ženom. Šerijat nije ograničio pojam bluda na samo onaj spolni odnos koji ima za posljedicu izvršenje kazne, hadda (sankcija), već je to mnogo siri pojam. (Tuhmaz, 2004:357). Uzvišeni je rekao:

I ne približavajte se bludu, jer to je razvrat ! O, kako je to ružan put. (El- Isra, 32).

Ajet ukazuje da pod pojmom bluda ne podrazumjeva samo spolni odnos, nego obuhvata blud očiju i dr. U predanju se navodi da je Ibn Abbas, r.a., rekao : „ Nisam pronasao ništa prikladnije za tumačenje beznčajnih grijeha od predanja koje je spomenuo Ebu Hurejra, r.a., a u kojem stoji da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., kazao :

Allah je uistinu sinu Ademovom propisao udio i u bludu, i to će se, bez sumnje, obistinuti: blud očiju je pogled, blud jezika je riječ, duša priželjkuje i čezne, dok spolni organ to sve potvrđuje ili demantuje”. (El- Buhari, Babu-isti zan, 6343).

Uzviseni je rekao: ...one koji su se velikih grijeha klonili, i bestidnosti, a one beznčajne grijeha On će oprostiti.. (El-Nedzm,32).

Blud za koji je predviđena kazna definisan je kao: svojevóljno uvlačenje dijela spolnog organa, od muškarca mukellefa, u vaginu, trenutno ili u prošlosti poželjne žene, koja nije sa njim u braku, a bez sumnje u dozvoljenost odnosa sa dotičnom ženom, ali ne i sumnja radnje, u islamskoj državi, jer nema hadda za blud u neislamskoj državi. (Tuhmaz, 2004:358).

UTVRĐIVANJE BLUDA SVJEDOČENJEM

Blud se pred sudom utvrđuje svjedocenjem četvorice muškaraca na jednom mjestu, za razliku od svjedocenja žena koje se u hududima (granicama) ne prihvata.

Allah Uzvišeni kaže:

One koje između žena vaših bludno zgriješe, protiv njih četiri svjedoka tražite između vas da posvjedoče. Pa ako posvjedoče, takve žene u kućama držite dok ih smrt ne umori ili dok im Allah ne nađe izlaz neki. (En-Nisa,15).

U drugom ajetu Uzvišeni je rekao:

Zašto nisu za to doveli četiri svjedoka? A kako svjedoke nisu doveli, tada su kod Allaha oni pravi lažljivci. (En-Nur,13).

Potrebno je da u njihovom svjedočenju bude upotrijebljena riječ: ez-zina, blud, jer to je riječ koja upućuje na zabranjen čin, dok se riječ: općenje ili spolni odnos neće prihvatiti. Ako bi svjedoci izjavili: “On je s njom imao zabranjeni spolni odnos!”, tada se neće presuditi hadd za blud, osim da svjedoci pojasne da je spolni odnos u značenju riječi blud. (Tuhmaz, 2004:361). Potom će ih sudija pitati o poimanju bluda u Šerijatu, tj. o umetanju spolovila u vaginu, kako i gdje je bilo? Kada je optuženi počinio blud i s kime? Sudija će pokušati da se raspita o pojedinostima kako bi otklonio svaki povod za sumnju, pa ako svjedoci sve pojasne i kažu:

“Vidjeli smo ga kako opći s njom, uvlačeći spolovilo u vaginu, kao što ulazi pero u tintarnicu”, te se ustanovi da su svjedoci, u tajnosti i u javi, pravedni – ako sudija ne poznaje njihovo stanje, a ako ih poznaje kao pravedne, ne treba ih ni pitati o svim pojedinostima bluda, bit će mu obaveza da presudi hadd za blud. (Tuhmaz, 2004:361).

UVIJETI SVJEDOKA ZA BLUD

Kod svjedoka za blud traži se sedam uvjeta:

1. da budu četvorica
2. da budu muškarci, jer se svjedočenje žene za blud ni u kojem slučaju ne prihvata, s obzirom da se žena može stidjeti da opiše čin bluda otvoreno, a što je za utvrđivanje hadda neophodno
3. da budu slobodni
4. da budu pravedni, makar izjavili da su namjerno gledali čin bluda, u tom će slučaju svjedočenje biti prihvaćeno, ali ako izjave da su gledali čin s namjerom nasleđivanja, svjedočenje se neće prihvatiti, jer su počinitelji velikog grijeha koji im osporva svojstvo pravednosti
5. da budu muslimani, jer se svjedočenje od nemuslimana ne prihvata
6. da opišu čin bluda riječima:” Vidjeli smo njegovo spolovilo u njenoj vagini...”
7. da svi svjedoci iznesu svoje svjedočenje na jednom mjestu, a ako bi iznijeli svjedočenje poslije odlaska sudije iz sudnice, svi bi se smatrali kleveticima za blud, i nad njima bi se izvršio hadd za klevetu. (Tuhmaz, 2004:362).

UTVRĐIVANJE BLUDA PRIZNANJEM

Blud se može utvrditi i jasnim priznanjem bludnika, ali se, zbog postojanja sumnje, neće prihvatiti priznanje nijemoga u pisanoj formi ili pokazivanjem (išaretom), za razliku od slijepoga od kojeg se prihvata priznanje i svjedočenje na svoju štetu. Uvjet za prihvatanje priznanja od bludnika jeste da on bude u svjesnom stanju, s obzirom da priznanje pijanice nije valjano, i da ga u priznanju ne porekne treće lice. Da bi se priznanje za blud prihvatilo, potrebno je da se izjavi četiri puta u četiri različite prilike. Kada god bludnik prizna, sudija će odbaciti priznanje i razići će

se s njim, najmanje da ga izgubi iz vida. U slučaju da bludnik izjavi priznanje četiri puta na jednom mjestu, to će se tretirati jednim priznanjem.

Kazna za blud neoženjenog i neudate:

Bludnik koji nije u bračnoj vezi kaznit će se sa stotinu udaraca bičem, shodno riječima Uzvišenog:

Bludnicu i bludnika, izbičujte sa stotinu udara biča, svakog od njih, i neka vas pri vršenju Allahovih propisa ne obuzima prema njima nikakvo sažaljenje, ako u Allaha i u onaj svijet vjerujete, i neka kažnjavanju njihovu jedna skupina vjernika prisustvuje! (En-Nur,2).

Bludnik će biti bičevan da mu se nanese bol, ali ne toliko da ga se rani. U slučaju da je slabije tjelesne građe, pa postoji bojazan da bi ga to usmrtilo, kaznit će se bezbolnije, u onoj mjeri koju može podnijeti. S muškarca će biti skinuta odjeća, osim donjeg dijela, kojim će pokriti stidno mjesto, a potom će bičovanje ravnomjerno biti podijeljeno po njegovom cijolom tijelu, osim glave, lica i spolova. Ako bi ga u jednom danu bičevali s pedeset udaraca, a u narednom danu s pedeset, hadd bi bio ispravan, ali nije dopušteno da ga u jednom danu udarimo jednom ili dva puta, podijelivši kaznu na više dana, jer se time ne postiže svrha boli. Muškarac se kažnjava stojeći, a žena sjedeći. S nje se ne skida odjeća. (Tuhmaz, 2004:368).

SUMNJE ZBOG KOJIH SE NE IZVRŠAVA HADD ZA BLUD

Sumnje se dijela na dvije vrste:

□ prva vrsta, tj. „sumnja u dozvoljenost odnosa“, naziva se i „pravna sumnja“, pri čemu imamo postojanu sumnju da je data stvar dozvoljena. Takav slučaj i sa spolnim odnosom muža sa svojom ženom u razvodnom pričeku koja je razvedena dvosmislenim brakorazvodnim formulacijama, pa makar on naumio i neopozivno trostruki razvod, nad njim se ne izvršava hadd zbog toga, čak i da izjavi: „Znao sam da mi je ona haram!“ (Tuhmaz, 2004:369).

□ druga vrsta, tj. „sumnja u vezi radnje“, odnosi se na spolni odnos, pri čemu čovjek sumnja da li mu je dozvoljen ili nije. Sumnja se ne odnosi na mjesto čina, tj. ženu s kojom će to činiti, jer mu je ona jasno zabranjena. Ova se sumnja naziva sumnja proistekla iz zabrane, gledano iz pozicije onoga kome se desila. I uzima se u obzir kada neko iznese jaku pretpostavku za postojanje sumnje. Ako bi se jedno od bludnika pozvalo na ovu sumnju, oboje će biti oslobođeni hadda, sve dok dobrovoljno ne priznaju da su bili upoznati sa zabranom spolnog odnosa, jer ako se pojavi sumnja radnje kod jednog bludnika, nužno se pripisuje i drugome. (Tuhmaz, 2004:370). Ako muž obznani treći prekid braka tada mu se zabranju spolni odnos sa svojom ženom a za ovo postoji ajet u kojem Uzvišeni kaže:

Ako muž opet pusti svoju ženu, ona mu nije nakon toga za brak dopuštena sve dok se ne uda za drugog čovjeka. (El-Bekara, 230).

Ako bi se neki muškarac oženio ženom koja mu nije dozvoljena a zatim spolno općio sa njom, on se neće kazniti haddom, čak i u situaciji da je znao da mu je ona zabranjena. Takođe se neće kazniti haddom čovjek koji općio sa ženom koju je u mračnoj noći zatekao u svojoj postelji, misleći da mu je to supruga, te izjavi: „Mislio sam da je to moja žena“, jer se hadd ne sprovodi ako postoji sumnja. Takva se sumnja

prihvata. Međutim ako se to desi danju, hadd će se izvršiti. Slijepac se neće kazniti haddom zbog spolnog odnosa kada pozove svoju ženu, pa mu se odazove druga žena riječima: “ Ja sam tvoja žena, ta i ta”, te spomene njeno ime, bez obzira desilo se to danju ili noću, jer se obavještenje tretira kao validan šerijatski argument. (Tuhmaz, 2004:372). Važno je napomenuti da je dopušteno radi svjedočenja gledati u stidne dijelove tijela, kao što je to dopušteno akušerki, hirurgu i ljekaru kao i drugim nužnim situacijama.

Šerijatskopравни termini homoseksualizam i sodomije:

Pojam el-livata (pedrastija, homoseksualizam) znači spolno općenje preko analnog otvora. Po mišljenju Ebu Jusufa i Muhammeda(učenika Ebu Hanife), ono ima isti tretman kao i blud, pa će se takva osoba koja nije oženjena ili udata, kazniti bičevanjem a ako jeste kamenovanjem. Po mišljenju Ebu Hanife sudija će ga kazniti diskrecionim putem. U slučaju da to učini po drugi put, bit će osuđen na smrt, jer je jasno da se vraća tom poroku. Onaj ko bi općio sa životinjom kaznit će se diskrecionim putem a ne haddom. Preporučeno je da se takva životinja zakolje i spali, kako bi se izbegli komentari kada god se vidi. Na isti način se tretira spolno općenje žene sa životinjom. (Tuhmaz, 2004:372). U El-Bahru stoji:

„Zabrana homoseksualizma jača je od zabrane bluda jer je zabranjen na osnovu razuma, Šerijata i ljudske naravi. Blud, po ljudskoj naravi, nije zabranjen, tako da brak otklanja zabranu, za razliku od homoseksualizma“. (Tuhmaz, 2004:376). Onaj koji homoseksualizam smatra dopuštenim, je prema većini islamskih učenjaka, nevjernik. Kod homoseksualizma dovoljno je da dvije osobe posvjedoče.

POJEDINAČNI PROPISI O HADDU ZA BLUD

Apsolutno se neće izvršavati hadd za blud koji počini maloljetnik sa punoljetnom ženom, niti nad njim, jer je aktivnost muškarca kod bluda osnova, a žena ga samo slijedi u tome. Neizvršenje hadda nad onim ko predstavlja osnovu, nužno zahtjeva da se ne izvrši ni nad onim koji je samo prateći. Neobaveznik nije dužan dati odštetu za blud (ukr), jer da je obavezan, u tom slučaju bi je staratelj tražio od žene, pošto je ona dječaku stavila do znanja da pristaje na blud, za razliku od slučaja kada bi dječak počinio blud s devojčicom, ili sa ženom koja bi bila prisiljena, a u tom slučaju je obavezan platiti odštetu. (Tuhmaz, 2004:377). Pojam ukr znači naknadu za seksualno općenje, kada bi ono bilo dopušteno. Hadd se neće izvršiti ni za blud pod prisilom, niti za priznanje bluda ako ga druga osoba poriče, jer postoji sumnja. Ako bi jedno od njih priznalo četiri puta na četiri mjesta da je počinilo blud, a drugo negiralo, bez obzira da li je ova osoba koja negira tvrdila da su braku ili ne, osoba koja je priznala neće se kazniti haddom, prema mišljenju dvojice učenika, jer hadd spada s onoga koji negira budući da, po njemu ,bluda uopće nije bilo, što dovodi u sumnju i priznanje druge osobe, jer je blud jedan akt u kojem učestvuju dvije osobe. (Tuhmaz, 2004:377).

Pa ako u tome postoji sumnja, ona se prenosi na oba lica, jer on je općenito rekao, nego je priznao blud s onim koga je Šerijat oslobodio hadda, za razliku od slučaja kada bi uopćeno rekao: „Počinio sam blud“, jer tada nema nikakvog šerijatskog razloga koji bi ga oslobodio hadda.²⁶ Sličan slučaj je i takav ako bi priznao blud s trenutnom odsutnom osobom, jer on time nije isključio mogućnost da ona to

negira, pa ako bi se ona pojavila i priznala da je počinila blud, izvršit će se hadd nad njom. Tako se vidi da šutnja uočava da se uzima u obzir negiranje, a ne odsutnost osobe. Iz ovoga se nije isto što i negiranje, pa ako bi priznao da je počinio blud sa nijemom osobom, neće se izvršiti hadd nad njim zbog mogućnosti da bi ona, da ima dar govora, iskazalo ono što bi to osporilo. (Tuhmaz, 2004:378). Ako bi počinio blud sa odraslom ženom, koja je pristala na taj čin, bez ikakvih tvrdnji o postojanju sumnje, oboje će biti kažnjeni haddom. On joj neće davati nikakvu odštetu jer je ona pristala na taj čin i zato je obavezno kažnjavanje haddom. Ako bi čovjek učinio blud sa slobodnom ženom, a onda je vjenča, to ga ne bi oslobodilo kažnjavanja haddom. Ako žena koja je bez muža zatrudni, nad njom se neće izvršiti hadd sve dok ne prizna, ili četvorica ne posvjedoče da je počinila blud.

“Kod sankcioniranja za blud ne mogu se spojiti kamenovanje i bičovanje”

Oženjeni muškarac koji učini preljubu bit će kamenovan, a ne i izbičevan, na osnovu predanja od Ez-Zuhrija u kojem stoji da su Ebu Bekr i Omer kamenovali prijestupnike, a nisu ih bičovali. Et-Tirmizi ističe da su neki učenjaci iz generacije ashaba Vjerovjesnika sallahu alejhi ve sellem, među kojima su Ebu Bekr, Omer i dr., govorili su da će se udata preljubnica kamenovati, ali ne i bičevati, i nisu naređivali da se izbičuje prije nego što se kamenuje. (Tuhmaz, 2004:380).

Hafiz u Et-Fethu kaže: „Slučaj Maiza navodi se u više različitih predanja s drugačijim senedima. Ni u jednom od njih ne navodi se da je on bio izbičovan. Isti slučaj je bio i sa El-Gamidijjom, El-Dzuhenijjom i ostalima. Za Maiza je poslanik s.a.v.s. rekao: Vodite ga i kamenujte! Isto je rekao i za ostale. Nije spominjao bičovanje. To što ga nije spomenuo ukazuje da se nije ni desilo, a to što se nije ni desilo ukazuje da nije ni postojalo.“ (Tuhmaz, 2004:380). Neki kažu da se ovo suprostavlja predanje Muslima od Ubade b. Es-Samita, u kojem stoji da je Božiji Poslanik s.a.v.s. rekao:

Uzmite ovo, usvojte od mene. Allah im je dao izlaz: za neudate i neoženjene je sto udaraca bičem i progonstvo od godinu dana, a za udate i oženjene sto udaraca bičem i kamenovanje. (Muslim, Sahih, „Kitabul-hudud”, br.3.199).

U Fethul-bariju navodi se da je Aliji dovedena neka žena koja je počinila preljubu, pa ju je u četvrtak izbičovao, a u petak kamenovao, nakon toga je rekao: “Kamenovao sam je po sunetu Božijeg Poslanika s.a.v.s. a bičevao je po Allahovoj knjizi.“ (Tuhmaz, 2004:383).

DEFINICIJA, BIT I ŠERIJATSKOPRAVNI TERMIN NEOSNOVANE OPTUŽBE ZA BLUD

Jazicki, pojam „el-kazf“ znači bacanje. U Šerijatu se pod njim misli na optužbu za blud na način sramoćenja i grdnje, makar bila izražena u osami da ga niko ne čuje. To je, konsenzualno, jedan od velikih grijeha na osnovu hadisa koji je ranije naveden:

Čuvajte se sedam upropaštavajućih grijeha!

‘Božiji Poslaniče, koji su to grijesi?’ Pridrživanje Allahu druga, sibir, ubijanje onoga koga je Allah zabranio, osim kada to pravo zahtjeva, korištenje kamatom, konzumiranje jetimskog imetka, dezertstvo u vrijeme okršaja i potvaranje čestitih, nevinih vjernica – rekao je Poslanik s.a.v.s. (El-Buhari, Sahih. “Kitabul-hudud”, br.6.351).

Potvaranje čestitih, poštenih muškaraca isto tretira kao i potvaranje čestitih, počtenih žena. Allah dz.s. propisao je kaznu za kazf Svojim rijecima:

One koji okrive poštene žene, a ne dokažu to sa četiri svjedoka, s osamdeset udaraca biča izbičujete i nikada više svjedočenje njihovo ne primajte: to su nečasni ljudi, osim onih koji se poslije toga pokaju i poprave, jer Allah prašta i samilostan je!... (En-Nur,4-5).

Allah dž.š. također, prijeti muškarcima i ženama koji potvaraju druge najtežom kaznom, kada kaže:

Oni koji objede čestite, bezazlene vjernice, neka budu prokleti i na ovome i na onome svijetu, njih čeka patnja nesnosna na Dan kada protiv njih budu svjedočili jezici njihovi, i ruke njihove, i noge njihove za on ošto su radili. Toga dana Allah će ih kazniti kaznom koju su zaslužili i oni će saznati da je Allah, doista, oličena istina. (En-Nur, 23-25).

Nužno je znati da je potvaranje majke pravovjerenih Aiše r.a. čin nevjerstva, bez obzira bilo ono iskazano javno ili tajno, kao i optužba na račun Merjeme, jer je Allah objavio plemenite ajete koji će se učiti do Sudnjeg dana, a koji svjedoče o nevinosti Aiše r.a. od potvore kojom su je objedili licemjeri. Tako kaže:

Muđu vama bilo je onih koji su iznosili potvoru. Vi ne smatrajte to nekim zlom po vas, ne, to je dobro po vas. Svaki od njih bit će kažnjen prema grijehu koji je zaslužio, a onoga od njih koji je to najviše činio čeka patnja velika. Zašto, čim ste to čuli, nisu vjernici i vjernice jedni o drugima dobro pomislili i rekli :”Ovo je očita potvora!” Zašto nisu četvoricu svjedoka doveli, oni su onda kod Allaha lažljivci.

Brojni ajeti takođe svjedoče čistotu i neporočnost Merjeme, među kojima su Allahove dž.š. riječi:

I kad meleki rekoše: „ O Merjema, tebe je Allah odabrao i čistom stvorio, i boljom od svih žena na svijetu učinio.“ (Al Imran,42).

Merjemu, kćer Imranovu, koja je nevinost svoju sačuvala, a Mi smo udahnuli u nju život i ona je u riječi Gospodara svoga i knjige Njegove vjerovala i od onih koji provode vrijeme u molitvi bila. (Et-Tahrim,12).

VISINA KAZNE

Uzvišeni Allah objasnio je visinu kazne za kazf u ajetima koji su već navedeni, a to je 80 udaraca bičem uz neprihvatanje svjedočenja te osobe. Allahove dž.š. riječi:

One koji okrive poštene žene, a ne dokažu to s četiri svjedoka, s osamdeset udaraca biča izbičujete i nikada više svjedočenje njihovo ne prihvatajte, (En-Nur,4) tj. bez obzira da li to svjedočenje bilo o neosnovanoj optužbi za blud ili nečemu drugom. Neprihvatanje svjedočenja jeste dio kazne za neosnovanu optužbu za blud koja se sastoji iz tjelesne kazne, bičevanja s 80 udaraca, te od odgojne kazne, odbacivanja i neprihvatanja njegova svjedočenja sve dok je živ. (Tuhmaz, 2004:388).

UTVRĐIVANJE HADDA ZA NEOSNOVANU OPTUŽBU ZA BLUD

Utvrđuje se had za neosnovanu optužbu za blud svjedočenjem dvojice muškaraca. Ovdje nema mjesta svjedočenju žene jer se radi o haddu, niti se može

utvrditi svjedočenjem na osnovu svjedočenja, niti pismom sudije sudiji. Može se pak utvrditi i jednim priznanjem osobe koja je izrekla neosnovanu optužbu, ali se neće od nje tražiti da se za to zakune, jer ni kod jednog hadda nema zaklinjanja, osim sto se zakletva traži kod krađe, i to zbog imovine, pa ako bi odbio zakleti se, nadoknadit će imetak, ali mu se neće osjeći ruka. (Tuhmaz, 2004:389). Ako svjedoci ne bi naveli isto vrijeme, po mišljenju Ebu Hanife, to ne bi dovelo u pitanju njihovo svjedočenje, kao što je slučaj kod priznavanja imovine, jednostranog prekida bračne veze ili oslobađanja roba. Po mišljenju Ebu Hanifinih učenika, osoba koja je neosnovano optužila, u ovom slučaju, neće biti kažnjena haddom. Ako bi jedan od njih posvjedočio da se desio kazf, a drugi to ne bi priznao, konsenzualno, neće biti kažnjen haddom na osnovu istihšana. Njihovo svjedočenje neće biti valjano ako se ne slože o jeziku kojim je objeda izvršena ili je jedan od njih svjedočio da je osumnjičeni rekao:” Kopile!”, a drugi tvrdi da je rekao:” Nisi njegov!” (Tuhmaz, 2004:389).

BLUDNE RADNJE U KRIVIČNOM ZAKONU FBiH

(1) Tko u slučajevima iz čl. 203. (Silovanje), 204. (Spolni odnošaj s nemoćnom osobom), 205. (Spolni odnošaj zlouporabom položaja) i 206. (Prisila na spolni odnošaj) ovoga Zakona, kada nije počinjen ni pokušaj tog kaznenog djela, počini samo bludnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(2) Tko u slučaju iz članka 207. (Spolni odnošaj s djetetom) ovoga Zakona, kada nije počinjen ni pokušaj toga kaznenog djela, počini samo bludnu radnju, ili tko kazneno djelo iz stavka 1. ovoga članka počini prema djetetu ili maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (Krivični zakon BiH, čl.208. stv.1 i 2).

Član 208. sadrži upućujuće norme prema kojima se za slučajeve predviđene u čl. 203. do 207. predviđa kažnjivost odgovarajućih radnji izvršenja, ukoliko su njima izvršene samo bludne radnje. Dakle, u pitanju je specifičan način definisanja radnje izvršenja, koji mora da obuhvati sve elemente iz taksativno određenih krivičnih djela (kroz nabranje članova zakona u kojima postoje te inkriminacije), ali pri tom radnja izvršenja mora da bude svedena samo na bludnu radnju, a ne na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu radnju, jer će tada postajati ta druga krivična djela). (Komentar Krivičnog zakona, 1017).

Pod bludnim radnjama mogle bi se podrazumijevati radnje koje su usmjerene na zadovoljavanje polnog nagona, kojima se, prema usvojenom društvenom shvatanju, grubo povređuju u polnoj sferi osjećaj stida i morala. Da bi postojalo krivično djelo bludnih radnji, potrebno je da su one izvršene pod okolnostima pod kojima se vrše i krivična djela označena u odredbi čl. 208., tj. da se vrše silom, odnosno prijetnjom ili iskorištavanjem stanja psihofizičke ili čisto psihičke nesposobnosti za otpor. U skladu sa zakonskom formulacijom, krivično djelo bludnih radnji postoji u slučajevima kad konkretnom radnjom nije ostvaren pokušaj krivičnih djela navedenih u čl. 208. te se kao bitno pitanje za primjenu ove inkriminacije, nameće pitanje razgraničenja između ovog djela i pokušaja navedenih djela. (Komentar Krivičnog zakona, 1018). To razgraničenje treba da bude izvršeno na način da se izvršeno ili pokušano krivično djelo (bilo koje iz čl. 208.) selekcijom pravnih supsumpcija razgraniči od bludnih radnji, te na isti način da se bludne radnje razgraniče

od nekažnjivih polnih ponašanja, pa «ako se zaključivanje zaustavi nešto ispred dozvoljenog i nekažnjivog ponašanja, onda se eventualno može raditi o bludnim radnjama). Osnovni kriterijum za ovo razgraničenje jeste umišljaj učinioca. Prema tome, ako je umišljaj učinioca bio upravljen na vršenje nekog od djela od čl. 203. do 207. ovog zakona, postojaće pokušaj tih krivičnih djela.

Ukoliko umišljaj učinioca nije bio upravljen u tom pravcu već je kod njega postojala samo namjera pobuđivanja ili zadovoljavanja seksualnog nagona, postojaće bludna radnja. Bludna radnja se može izvršiti samo na tijelu ili dodirrom tijela druge osobe. Najčešće se manifestuje kao grljenje, ljubljenje, dodirivanje raznih dijelova tijela, naročiti genitalne sfere i sl. Ovdje treba napomenuti da je izmijenjenim konceptom seksualnih delikata, tj. proširivanjem radnje izvršenja tih djela, sužen prostor za krivično djelo bludnih radnji. Stoga pod bludnim radnjama, u smislu krivičnog djela iz člana 208. KZ FBiH, treba podrazumijevati sve dodire rukama, ili drugim dijelovima tijela, pa i spolovilom po tijelu druge osobe koji po načinu dodira, dijelu tijela kojim se i koje se dodiruje, trajanju i drugim okolnostima očito ukazuju da se radi o seksualnom izivljavanju, povredi tuđe seksualne nedodirljivosti ili polnog morala, a koji su ostvareni protiv volje žrtve na jedan od načina opisanih u čl. 203. do 207. ovog zakona, kojim se otklanja njen otpor, a da se pri tom ne radi ni o pokušaju tih krivičnih djela). Prema zakonskoj formulaciji, osnovni oblik krivičnog djela bludne radnje postoji u slučajevima kada nije ostvaren ni pokušaj krivičnog djela silovanja, spolnog odnošaja sa nemoćnom osobom, spolnog odnošaja zloupotrebom položaja ili prinude na spolni odnošaj. Izvršilac djela, kao i pasivni subjekat može biti lice muškog ili ženskog pola. Subjektivnu stranu djela čini umišljaj, a predviđena kazna je zatvor od tri mjeseca do tri godine. U skladu sa odredbom čl. 28. KZ F BiH, pokušaj djela je kažnjiv. Kvalifikatornu okolnost djela predstavlja svojstvo pasivnog subjekta. Naime, prema odredbi st. 2. ovog člana proizilazi da postoji teži oblik djela za koji je predviđena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, ako je bludna radnja izvršena pod okolnostima krivičnog djela spolni odnošaj s djetetom (čl. 207.), ili ako je osnovni oblik djela izvršen prema djetetu ili maloljetniku. Ako se ima u vidu posebna psihofizička konstitucija navedenih lica, te činjenica da svako ugrožavanje ili povreda polnog integriteta ovih kategorija lica ostavlja negativne posljedice na njihov kasniji razvitak, onda je potpuno jasno da je ovako rješenje kriminalnopolitički opravdano. (Komentar Krivičnog zakona, 1018).

Subjektivnu stranu djela čini umišljaj, što znači da učinilac mora biti svjestan uzrasta pasivnog subjekta. Eventualna zabluda o toj činjenici prosuđuje se u skladu sa odredbom čl. 39. KZ FBiH. Prema navedenoj zakonskoj odredbi izvršitelj djela može biti svaka osoba, nezavisno od spola, koja preuzima akte kojima zadovoljava svoj spolni nagon na tijelu druge osobe ili dodirivanju tijela druge osobe pod kriminalnim okolnostima. (Tomić, 2008:122). Zakon precizno ne određuje koje su radnje bludne radnje, sto znaci da bih se sadrzaj tih radnji morao utvrditi s obzirom na gledista torije i stanovistva sudske prakse. Prema ti gledistima, to su zadovoljavanja spolnog nagona pod okolnostima koje ta djela cine neprihvatljivim. Sa krivicnopravnog gledista nije bitno da li su ti odnosi heteroseksualni ili homoseksualni, jer svi oni ne predstavljaju obljubu ili spolni odnos ili sa njim izjednacenu spolnu radnju u smislu navedenih krivicnih djela, pa cak ni pokusaj tih krivisnih djela, vec predstavlja samo bludnu radnju. Bludne radnje su tipicne za krivicna djela protiv spolnog morala. Pasivni

subjekat je razlicit, zavisno od okolnosti pod kojim se poduzima bludna radnja. (Tomić, 2008:123). Za krivicnu odgovornost potreban je umisljaj, koji obuhvata svijest o bitnim elementima bludnje radnje, kao i svijest o osobenostima pasivnog subjekta,tj. o njegovoj starosnoj dobi.

ZAKLJUČAK

U ovom radu smo primjenjivali komparativno dva pravna sistema, misleći na šerijatsko pravni sistem i na pravni sistem Federacije Bosne i Hercegovine. Postojalo je mnogo razlika i specifičnosti u pogledu ova dva prvna sistema. Kada govorimo o šerijatskom pravu, uvjet za izricanje sankcije odnosno hadda za krivično djelo bludna radnja, jeste četiri svjedoka, koja su tačno vidjela čin spolnog općenja. I ta četiri svjedoka moraju biti muškarci. Za razliku u našem pravu, gdje se pod bludnom radnjom smatra: ljubljenje, dodirivanje, milovanje po tijelu, dodirivanje spolova itd. I ovdje je dovoljno da osoba prijavi sam taj čin. Ono što je takođe specifično jeste, da je šerijatsko pravo Božije pravo, koje se nikada ne mijenja za razliku od našeg prava. Za čin bludne radnje se sankcionira kamenovanjem, ako se radi o osobama koje su u braku, ili bičovanjem ako se radi o osobama koje nisu u braku. To je razlika u odnosu na naše pravo, u kojem se propisuje novčana kazna ili maksimalno kazna zatvora do pet godina.

Homoseksualizam nije dozvoljen u šerijatskom pravu i strogo je zabranjen. Dva učenika Ebu Hanife smatraju da se i homoseksualizam smatra bludnom radnjom i da se za njega kažnjava takođe kamenovanjem ili bičovanjem(ako nisu u braku). Kod homoseksualizma su potrebna dva svjedoka da bi se nad njima moga primjeniti hadd. I za kraj želimo dodati da šerijatskopravni sistem primjenjuje jednako za sve, za razliku od našeg pravnog sistema u kojem su moguće obmane.

BIBLIOGRAFIJA

1. Kur'an, knjiga Uzvišenog Allaha
2. Buhari i Muslim, zbirke hadisa
3. Tuhmaz Abdilhamid Muhamed, Hanefijski Fikh, Knjiga 3, Sarajevo 2004.
4. Tomić, Z. 2007. Krivično pravo II, Posebni dio, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Srajevo.
5. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine
6. Komentar krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine

RESUME

In this paper, we have applied two comparative legal systems, referring to the Sharia legal system and the legal system of the Federation of Bosnia and Herzegovina. There were many differences and specifics regarding these two first systems. When we talk about Sharia law, the condition for imposing a sanction or hadith for the crime of fornication is four witnesses, who accurately saw the act of sexual intercourse. And those four witnesses must be men. Unlike in our law, where fornication is considered:

kissing, touching, caressing the body, touching the sexes, etc. And here it is enough for a person to report the act himself. What is also specific is that the Sharia law is God's law, which never changes, unlike our law. The act of fornication is sanctioned by stoning, if it is about persons who are married, or whipping if it is about persons who are not married. This is a difference from our law, which prescribes a fine or a maximum of imprisonment of up to five years.

Homosexuality is not allowed in Sharia law and is strictly forbidden. Two disciples of Abu Hanifa believe that homosexuality is also considered a lewd act and that it is also punished by stoning or flogging (if they are not married). In the case of homosexuality, two witnesses are needed for the hadd to be applied to them. Finally, we would like to add that the Sharia law system applies equally to everyone, unlike our legal system where fraud is possible.

KRIMINALISTIČKA OBAVEŠTAJNA SISTEMATIČNA OPSERVACIJA -KONTINUIRANO SKENIRANJE POJAVA U KRIMINALNOM MILJEU

Dragan Manojlović

savaskela@gmail.com

Apstrakt

Ovaj rad identifikuje i predlaže važan savremeni pomak u promeni kriminalističke strategije za kontrolu kriminaliteta u Republici Srbiji. Bazira se na pristupu, da je primarni zadatak policije, da osujeti potencijalne ili aktuelne kriminalne aktivnosti, a drugi da prikupi dokazni materijal koji opravdava podnošenje krivične prijave i podržava optužnicu pred sudom. Oslanjajući se na rezultate istraživanja statističkih podataka koje je sprovedeno za period od dvadeset i osam godina na prostoru Republike Srbije, u radu se povezuju nalazi sadašnjeg stanja o kontroli kriminaliteta sa budućim pozitivnim pomakom i predlogom za povećano oslanjanje na upotrebu obaveštajnog rada i obaveštajnih saznanja. Cilj ovog rada jeste da se istraži i prikaže novi pristup kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije u odnosu na dosadašnje policijsko osmatranje koje je bez sumnje bilo neodređeno u sadržinskom, odnosno neefikasno u funkcionalnom smislu. Nalazi iz istraživanja daju dovoljno osnova da se izvede zaključak, da je ovo polazni pristup na koji se oslanjaju sve druge metode rada pri izvođenju operacija u kriminalnom miljeu i sprovođenju kriminalističkih istraga.

Ključne riječi: kriminalistika, obaveštajna, sistematična opservacija, kriminalni milje, suzbijanje kriminaliteta.

CRIMINALISTIC INTELLIGENCE SYSTEMATIC OBSERVATION -CONTINUOUS SCANNING OF PHENOMENA IN THE CRIMINAL MILIEU-

Abstract

This paper identifies and proposes an important modern step in changing the criminal strategy for crime control in the Republic of Serbia. It is based on the approach that the primary task of the police is to prevent potential or current criminal activities, and the other approach is to gather all evidence that justifies initiating the criminal charges as well as to support the indictment in court.

Based on the results of a statistical data survey conducted for a period of twenty-eight years in the Republic of Serbia, the paper connects the findings of the current situation of crime control with a future positive step and a suggestion for increased reliance on the use of intelligence work and intelligence knowledge.

The goal of this paper is to investigate and present a new approach of systematic criminalistic intelligence observation according to the previous police observation, which was definitely indeterminate in content sense i.e. inefficient in functional sense.

The findings from the research provide sufficient bases to conclude that this is the starting approach on which all other criminal methods of work rely during the operations performing in the criminal milieu as well as during the conducting criminalistic investigations.

Key words: criminalistic, intelligence, systematic observation, criminal milieu, crime suppression.

UVOD

Kada je kriminalitet početkom poslednje decenije dvadesetog veka u Srbiji dostigao političku agendu koju ima i danas, predstavljen je javnosti terminima: klan, zločinačko udruženje, organizovana kriminalna grupa, najčešće mafija. Tada su kriminalne grupe posmatrane kao piramidalne strukture, a ne kao "kriminalne mreže", kao što se može videti u nekoliko ilegalnih aktivnosti: trgovina drogom, trgovina ljudima radi seksualne eksploatacije, ilegalna i „legalna“ trgovina oružjem, trgovina ukradenim vozilima, i drugoj svakodnevnoj hemiji zločina (Felson, 1994). Navedena zablude o prirodi kriminaliteta preneti su na pogrešno sprovođenje strategije kriminalističkih operacija u kriminalnom miljeu.

U trenutku kada je Srpsko društvo početkom trećeg milenijuma imalo šansu i potrebu da se okrene intelektualnoj perspektivi borbe protiv kriminaliteta, početkom 2004., a potom i 2006. godine dogodilo se suprotno. Nivo društvene i profesionalne diskusije o kriminalitetu unutar organa otkrivanja potpuno je degradiran, dok su elektronski mediji i pisana štampa okupirali građane (Felson, 1994) ne samo pogrešnim koncepcijama o kriminalitetu već i netačnim podacima o suštini kriminaliteta (Felson, 1994) i efektivnosti rada organa otkrivanja.

Kriminalistički obuhvat terena radi sprečavanja kriminaliteta, pomeren (gurnut) je tada u stranu i još uvek traje, a primat je dat operacijama: „prisluškivanje i analiza odlazno-dolaznih telefonskih kontakata“. Umesto da to („prisluškivanje i analiza odlazno-dolaznih telefonski kontakti“) bude jedan segment kriminalističkih operacija, ono je postalo vodilja. Tvorci ovakvog pristupa su ignorisali činjenicu da je svetski standard koji dosežu ovakve operacije u kredibilitetu i moći upotrebe dokaza pred sudom veoma nizak (Marx, 1988). Time je najveći deo kriminaliteta kojim su građani primarno ugroženi ostao izvan „pogleda“ organa otkrivanja.

Odmah na početku bismo ukazali na nužnost da se dobije odgovora na pitanje: ako znamo da su tri ključna elementa hemije nastajanja krivičnog dela (potencijalni prestupnik, pogodna meta i odsustvo zaštitnika), šta onda primećujemo? Primećujemo da krivično delo podrazumeva dva prisustva i jedno odsustvo (prisustvo mete i zainteresovanog izvršioca i odsustvo zaštitnika). (Felson, 1994). Ovde je nužno da pitamo? Koji je imperativ pravde u navedenoj hemiji? Da se „rasvetli krivično delo“ nakon što je u spoljnjem svetu proizvelo „manju ili veću“ posledicu? Možda i jeste, ali je to sekundarna pravda, pravda sa žrtvom koja i nije pravda, već čistište/pravdanje organa otkrivanja pred građanima. Prvi imperativ je, primećuje se u teoriji, primarna zaštita građanina, odnosno prisustvo zaštitnika da do krivičnog dela ne dođe gde se nalazi mesto primarne policijske akcije: sprovođenje kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije.

U naučnom radu pod nazivom: „Rezultati i problemi policije opšte nadležnosti u suzbijanju kriminala“, iznosi se stanovište, da je ključni problem suzbijanja kriminala: „nedovoljan broj policijskih službenika i njihovo nefektivno angažovanje“ (Miloradović, Milić, 2019). Izneto stanovište ima svoja dva dela: jedan je da nema dovoljno policijskih službenika. Ovde se mora postaviti pitanje: Koliko (misli se na broj) bi policijskih službenika bilo potrebno u Srbiji kod broja stanovnika od 6.982.000 (stat.gov.rs 2018)? Ako konsultujemo zvanične podatke (European commission, brussels, swd (2019) Srbija ima 425 policijskih službenika na 100.000

stanovnika ili 4.25 (ukupno) na 1000 stanovnika, dok je prosek Evropske unije 318 policajaca na 100.000 stanovnika. Srbija svake godine uvećava broj policijskih službenika, (2016-28.266...; 2019-30.565), a istovremeno, kako se iz nalaza može videti smanjuje se broj stanovnika (svake godine za oko 30.000). Nalazi iz istraživanja ukazuju: da se prema zvaničnim izveštajima u Republici Srbiji smanjuje broj stanovnika, poslednjih godina prema sledećem trendu: 2014 – 4.9; 2015 – 5.4; 2016 – 5.1; 2017 – 5.5; 2018 – 5.3 (Republički zavod za statistiku-Demografska statistika, stat.gov.rs). Uporedimo samo neke nalaze o broju policajaca na 100.000 stanovnika, za jedan broj zemalja: Finska 137, Danska 190, Poljska 278, Nemačka 297 (<https://ec.europa.eu/eurostat/-/DDN-20190104-1>). U kompleksnijim istraživanjima u svetu u traženju odgovora na pitanje: Da li je policija ključna za kriminalitet, došlo se do nalaza koji ukazuju, da je zabluda o policiji nesrećan slučaj rezultata verovanja da policija zna za (sve) izvršene zločine, kao i da ima ključnu ulogu u prevenciji kriminaliteta (Felson, 1994). Nalazi su pokazali: koliko je zločin značajan za policiju i koliko policija nije značajna za kriminalitet (Felson, 1994) (v.tabela 1).

Za ovo istraživanje značajno je stanovište Miloradovića i Milića koji primećuju nužnost da: „policija bude na pravom mestu u pravo vreme“ (Miloradović, Milić, 2019). Da bi se ovaj imperativ postigao, predložimo uvođenje kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije (opservacije koja je organizovana, kontinuirana/trajna vođena metodom analize na osnovu obaveštajnog pokrivanja terena, kriminalnog miljea i kriminalnih aktivnosti: 7/24 časa – ambijentalna terenska opservacija, koja ima metodički obaveštajni elaborat, jedan karton bolesti) sa primenom široke lepeze metoda kao što su: a) ulična sova; b) pokretno ostrvo; v) nepokretno ostrvo; g) mravinjak; d) obaveštajni istraživački dijalog sa izazivanjem kontakta, đ) bezkontaktno profilisanje; e) rad sa obaveštajnim izvorima i mnoge druge, kojima bi se predvodila strategija neprekidne brze intervencije, kao alternativa sadašnjim masovnim i dugotrajnim ne samo beskorisnim, već kako se iz nalaza da utvrditi, pogrešnim strategijama prošlosti: čekanja da se izvrši krivično delo da bi se nakon toga tragalo za izvršiocem (v. tabela 1.).

OBAVEŠTAJNI KRIMINALISTIČKI RAD U TEORIJI - ODREDNICE

Intuitivno, većina ljudi/kriminalističkih službenika ima osećaj šta se podrazumeva pod obaveštajnim radom i informacijama. Na to se obično gleda kao na obaveštenja prikupljena prikriveno radi identifikacije i procesiranja krivičnih dela. Postoji nešto istine u tome. Obaveštajna funkcija (Warner,2002) je daleko šira od ovakvih shvatanja. Obaveštajna kriminalistička delatnost je inteligencija koja, ne samo da ispunjava ulogu istražiteljske (operativne, procesne) podrške, već je ona važan alat za upravljanje odlučivanjem, raspodelom resursa i raspoređivanjem poslova, kako navodi (Schneider,1995) što prihvata (Šebek, 2014): „Kriminalističko-obaveštajna delatnost se smatra „vitalnim zupčanikom— u agencijama za primenu zakona“. Obaveštajni rad se često označava u teoriji kao funkcija analize, prikrivena aktivnost ili obaveštajna služba. Nijedan od ovih stavova nije tačan. Obaveštajni rad je pre svega delatnost o predviđanju rizika i poboljšanju bezbednosti. Obaveštajni rad

je lek: vakcina za prevenciju kriminaliteta, bolesti kojom može biti zahvaćeno društvo.

Uvođenje obaveštajnog rada (Peterson, 2005) podrazumeva utemeljenje primarnog oslonca za sve druge kriminalističke i procesne operacije. Prvi termin koji je potrebno da izložimo, a neposredno ga teoretičari povezuju sa obaveštajnim radom je dominacija, koja potiče od latinske reči dominus, što znači gospodar. Mnogi u teoriji obaveštajni rad (Quarmby, 2009) objašnjavaju time što ukazuju, da je to, ne samo gospodar kriminalnim miljeom, već ga porede sa španskom reči maestro, što znači učitelj. U engleskoj literaturi ukazuju teoretičari, reč maestro, često označava dirigenta-a to je verujemo mnogo, ne samo prijatniji već i obuhvatniji termin koji može da se poveže sa pojmom kriminalističko – obaveštajni rad, jer se od dirigenta (kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije) očekuje ključna uloga, u odnosu na sve druge kriminalističke akcije u okruženju (kriminalnom miljeu): da usmeri.

Izvođeci nalaze iz dostupne teorije uočavamo da su za kriminalističko – obaveštajni rad od esencijalne važnosti dva termina: dominacija i kontrola. Prvi termin smo izložili. Sada je nužno da odredimo kontrolu u obaveštajnom kriminalističkom pristupu. Ova reč se često pogrešno tumači, kao kontrola svega i svakoga. U kriminalističko – obaveštajnom radu se ova reč razume kao čin skeniranja, razumevanja, prepoznavanja, započinjanja, menjanja i zaustavljanja akcija ugrožavanja. Da bismo mogli da razumemo pravilno ove termine, nužno je da imamo znanje, jer znanje otklanja strah i pokreće aktivnosti, a cilj ovog rada je da pruži više znanja od onog koje sada imamo o kriminalističko – obaveštajnom radu. Proces sticanja znanja o obaveštajnim opservacijama u kriminalističkom obaveštajnom radu je na nama, sticanje tog znanja omogućiće nam da vladamo kriminalnim pojavama i kriminalni miljeom, a ne da oni vladaju nama/društvom.

Kriminalističko – obaveštajno putovanje koje će nas odvesti do razumevanja kriminalnih pojava i kriminalnog miljea, najbolje je započeti tako, što ćemo opservirati realni život kriminala kriminalističkim očima. Delatnost koja se manifestuje u kriminalnom miljeu pruža nam informacije o sredini u kojoj se nalazi, prema tome, ako pravilno razumemo ovu njegovu odrednicu, to može biti dvosekli mač za kriminalne aktivnosti, a bitna prednost kriminalističkih operacija. Školovanje (kontinuirana profesionalna obuka) je primarna tehnika i alat u kriminalističkom obaveštajnom radu.

Koji su osnovni ciljevi uvođenja sistematične kriminalističke obaveštajne opservacije? Iz teorije se može prepoznati više, ali ćemo mi za potrebe rada izložiti tri: a) razvoj informacija za usmeravanje alokacije i raspoređivanje resursa za sprovođenje zakona; b) kontrola i identifikacija kriminalnih pojava, radi prevencije, preempcije, sprečavanja, presecanja, ometanja ili preduzimanja mnogih drugih kriminalističkih, procesnih ili bezbednosnih aktivnosti i v) razvoj dokaza za krivično gonjenje (Lemieux, 2018). Predupređenje izvršenja, otkrivanje i obezbeđenje dokaza za krivična dela „Belo ubistvo (kada nema tela -podneta prijava za nestanak lica), (Mondello, Cardia, Ventura-Spagnolo, 2019) „Kožačko ubistvo“, „Sahrana živog“, i mnoga druga krivična dela kojima pribegavaju organizovane kriminalne grupe, nemoguće ili je značajno otežano, bez sistematične kriminalističke obaveštajne opservacije. Nadalje, otkrivanje dokaza kod izvršenih krivičnih dela -otkrivanje

„zagrobnog govora krivičnog dela“, ne može se zamisliti bez primene ove metode rada policije.

POSTOJEĆE STANJE U OBLASTI KRIMINALISTIČKIH DELATNOSTI I NJIHOVA EFIKASNOST

Metodologija i materijal

Nalaz je zasnovan na podacima iz uzorka koji je izgrađen na osnovu izvora Republičkog Zavoda za statistiku, sa posmatranjem uzorka: a) broja prijavljenih lica, zbog osnova sumnje da su počinili krivično delo; b) broja optuženih lica i v) broja osuđenih lica (Republički zavod za statistiku stat.gov.rs); g) postojećih izvora podataka iz istraživanja koja su sprovedena u svetu i nalaza do kojih se došlo; i d) dostupne teorijske građe.

Postojeći nivo kriminalističkih aktivnosti usmerenih na razumevanje kretanja u kriminalnom miljeu i njihov kapacitet za čitanje i tumačenje „vesti“ koje se preko indikatora mogu prepoznati u okruženju, ima više slabosti, koje se prepoznaju u smanjenoj pokrivenosti „vesti“ iz kriminalnog miljea i okruženja.

Tabela broj 1. uzorka prijavljenih, optuženih i osuđenih lica u Republici Srbiji u periodu od 1990. do 2018. godine (Izvor: RZST.stat.gov.rs)

Period / uzorak istraživanja	1990. do 2000. god.	2001. do 2010. god.	2011. do 2018. god
Prijavljeni građani	1.287.777	1.066.706	753.315
Optuženi građani	566.722	464.687	329.727
Osuđeni građani	393.686	355.835	256.969

RAZLOZI ZA UVOĐENJE NOVIH KRIMINALISTIČKIH METODA RADA - TEORIJSKI I STRUČNI PRISTUPI

Kada kažemo zaštitnici od kriminalnih aktivnosti, najčešće, sa pravom to asocira na policiju/policijske službenike, koji se prema nalazima iz istraživanja ne nalaze na mestu gde se vrši krivično delo (Felson, 1994). Prema istraživanjima koja su sprovedena u Srbiji, procenat kada policija prisustvuje izvršenju krivičnog dela iz oblasti nasilničkog kriminaliteta (kada hvata izvršioca in flagranti na mestu izvršenja krivičnog dela) je na nivou nižem od jedanog procenta (0,98%) (Braković, Banović, 2019).

Sredinom osamdesetih godina dvadesetog veka pojedine zemlje su otpočele uvođenje novih metoda u radu policije kao i osnivanje novih policijskih struktura. Navedimo primer da su u gradu Njujorku, početkom druge polovine dvadesetog veka (koji je tada omogućavao izgradnju „proverenog“ uličnog pedigreea, a onda i kriminogeneze i trajnog kriminalnog identiteta), (Tonry, 2001) odlučili da se u cilju prevazilaženja ovih trendova, kriminalitetu suprotstave drugačijim modelom efikasnog policijskog rada (Halper, Ku, 1974).

Nadalje, u ovom delu pažnju u istraživanju posvećujemo vladajućoj zabludi da prisustvo sve većeg broja uniformisanih policajaca na terenu utiče na (stopu) smanjenje obima kriminaliteta. Sada je nužno da se postavi pitanje, kakvo je stanje u pogledu broja uniformisanih policijskih službenika? Sve je veći broj. Kako to dovesti u korelaciju ako sagledamo nalaze iz istraživanja (v. tabela 1)? Za ove potrebe, osvrnućemo se na dosadašnja istraživanja, sa ciljem da se prikupe saznanja o zabludama, da će povećanjem brojnosti uniformisanih policajaca i njihova prisutnost na terenu odvratiti potencijalnog počinioca? Da bi se ova u Srbiji još uvek vladajućaneotklonjiva zabluda mogla shvatiti, među eksperimentima koji su sprovedeni o kontroli kriminaliteta je onaj iz grada Kanzas Sitija, gde je utrostručen broj uniformisanih policajaca, a zatim testiran uticaj takvog povećanja (Felson, 1994). Eksperiment je pokazao da takav pristup nije imao nikakvog uticaja na stopu kriminaliteta. Drugi eksperiment je pokazao da je višestruko povećanje uniformisanih policajaca na terenu kao dupliranje kapi u kofi vode (Felson, 1994). Još neki od primera su nalazi skandinavskih zemalja gde je uprkos povećanju prisustva uniformisanih policajaca, stopa kriminaliteta stalno rasla (Lappi-Seppälä; Tonry, 2011; Hofer, 2011).

Na osnovu nalaza iz anketiranja pripadnika uličnog kriminaliteta, može se izvesti nekoliko denominatora: a) svakodnevna delatnost uniformisane policije nam je pružila saznanje „znali smo sa sigurnošću gde nisu prisutni, i vodili smo se time u svojim aktivnostima“; b) uočili smo da „jedna ista policijska patrola dolazi na poziv na više različitih događaja, od izlivanja vode iz hidranta koji je srušen, do teških delikata“ (Szyrkowski, 1981); v) inscenirali smo kada je bilo potrebno događaje „koji nisu kriminalni“ da bi policijska patrola došla i zadržala se na tom mestu, onda smo svoju delatnost sprovodili na drugom mestu gde patrola nije prisutna (Sherman, Eck, 2002); g) sprovodili smo metod „zarobljavanja vremena i kretanja policijskih patrola prijavljivanjem minornih događaja“ da bismo imali slobodan teren (Ferguson, 2017); d) sa advokatima smo se konsultovali da nam objasne razliku između događaja i kriminalnog događaja pa smo prijavljivali događaje kao kriminalne -fingirali smo, da bi policija bila zauzeta tim događajima (Morabito, Williams, Pattavina, (2019).

Nakon pet godina po uvođenju metoda kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije terena (Ratcliffe, 2009) rezultati istraživanjima u svetu, na osnovu merenja efekata u dva područja: područja (a) kao kontrolne grupe, gde je policijska delatnost obavljena u tradicionalnom policijskom sistemu rada, primenom patrola uniformisane policije (Ortmeier, 2002) sa jedinicom za istraživanje kriminaliteta nakon izvršenog krivičnog dela, i područja (b) kao grupe koja se istražuje, gde je pokrivanje terena obavljano primenom metoda sistematične obaveštajne opservacije uz rad jedinica za istraživanje uličnog kriminala (Tilley, et al., 2004), zatim jedinice za obaveštajnu analitičku delatnost (Cope, 2004), jedinica za neposrednu procesnu istragu, uz preventivnu delatnost uniformisane policije kao vidljivog kontaktnog pristupa sa građanima, sa bitno smanjenim brojem patrolnih vozila i pozornika, (Halper, Ku, 1974) pokazali su značajno višu efektivnost, čime se pokazala vidljiva potreba za inoviranjem policijskih struktura i njihove delatnosti, ne samo u okruženju već i u kriminalnom miljeu (Kleemans, 2007). Posmatranje promena u kontrolnom i istraživanom području (Tremblay, 1986) mereno je na osnovu tri parametra: geografskog, vremenskog i modalnog aspekta – odnosa istovrsnih i različitih

kriminalnih delikata, sa ukupnim kriminalitetom na tim geografskim područjima (Halper, Ku, 1974). Nalazi su ukazali da je u području (b) kriminalitet smanjen u istraživanom perioda u rasponu od 16,67% do 25,00% (Halper, Ku, 1974). Rezultati dalje ukazuju da je kvalitet održivosti dokaza u krivičnom postupku pred sudom povećan za 75% u području (b). (Halper, Ku, 1974).

Nakon primene sistemske kriminalističke obaveštajne opservacije neposredno na terenu, iz istraživanja su uočeni određeni pokazatelji (Ekblom, 1988) koje je nužno uključiti u razumevanje ovog metoda rada. Kako primećuje (Clarke, 1980) u početku primene ove obaveštajne metode „došlo je do fenomena“ koji su naučnici nazvali „raseljavanje kriminala“ (Clarke, Weisburd, 1994). Iako ovaj pojam obično podrazumeva geografsko raseljavanje (Barr, Pease, 1990), povećana policijska aktivnost u jednom području "prisiljava" pomeranje kriminalne aktivnosti (Cornish, Clarke, 1987) na drugo obližnje ili susedno područje (Chaiken, et.al., 1974), pri čemu se to može odnositi i na vremensko raseljavanje (Gabor, 1990) (pojačana kriminalna aktivnost tokom dana, nedelje, meseca, godine) ili na modalitet raseljavanja (Masuda, 1992), koji podrazumeva porast različite vrste kriminaliteta ili modus rada „kriminalaca“ u kriminalnom miljeu na drugom susednom području, da bi se izbeglo otkrivanje. Pokrivenost terena sistematičnom kriminalističkom obaveštajnom opservacijom vremenom je bila sve obuhvatnija, pri čemu je dolazilo do smanjenja raseljavanja kriminaliteta (Clarke, Weisburd, 1994), pa je i smanjenje izvršenih krivičnih dela bilo značajnije, a efektivnost procesa pred sudom još značajnija (Klarman, 2000).

U teoriji se mogu pronaći primeri koji ukazuju da je kriminalistička obaveštajna sistematična opservacija kao delatnost policije, dala izuzetne rezultate u velikim gradovima u Sjedinjenim Američkim Državama, kao i mnogim drugim zemljama, kao što su skandinavske, ili u poslednjih dvadeset godina u italijanskom pristupu, gde su „nevidljivi lovci bez imena i bez lica“ (kako se ove jedinice nazivaju), ostvarili izuzetne rezultate, ne samo u otkrivanju kriminalnih aktivnosti opšteg kriminaliteta, već i u onim kriminalnim delatnostima u kojima se prepoznaje „aktivnost i proizvod“ mafije – organizovanih kriminalnih grupa (Becucci, 2013).

Iz različitih pristupa u teoriji, primećujemo, da se primenom metoda sistematične kriminalističke obaveštajne opservacije (Ratcliffe, 2016) čija delatnost nije opterećena bilo kojim deliktom (Manojlović, 2005), mogu steći uslovi koji će zahtevati upotrebu drugih osnovnih krivičnoprocesnih i kriminalističkih zahvata koji su uži segmenti nadgledanja (Willmer, 1970) kriminalnih delatnosti (Ratcliffe, 2003).

Istraživanje, daje dovoljno osnova da se prepozna uloga ove metode, koja omogućuje pravovremeno „mešanje kriminalističkih metoda i taktika“, što omogućuje da se direktnim usmeravanjem na mete u kriminalnom miljeu, postigne znatno više hapšenja i prikupi dokazni materijal za vođenje krivičnih postupaka (Ratcliffe, 2016), da se shvati „realni život kriminala“ (Marx, 1988), i „da se poboljša linija vidljivosti kriminalnih aktivnosti u okruženju“ (Marx, 1980).

Uvođenje kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije, prethodno podrazumeva razmatranje svih osnovnih elemenata dizajna nadgledanja kriminalnog miljea (Manojlović, 2015) koji obuhvata: a) definisanje svrhe opservacije, b) uspostavljanje jedne ili više jedinica za analizu prikupljenih saznanja, v) identifikacija

važnih ostrva za nadgledanje, g) definisanje prostora i okvira kriminalnih delatnosti, d) dizajniranje kriminalističkih instrumenata za prikupljanje saznanja koja će biti pretočena u podatke kroz njihovu procenu pouzdanosti i formalizaciju, đ) izgradnju kriminalističkog-obaveštajnog metodičkog elaborata. U teoriji se veruje da na samom početku primene ove metode, ne postoji nijedan najbolji način dizajniranja njenog sprovođenja, zato što svrha istraživanja kriminalnog miljea uspostavlja njeno dizajniranje. Veruje se, da odgovor na jedan set pitanja (koga ili šta treba posmatrati) često određuje kako će se na njih odgovoriti (gde i kada treba posmatrati) (Maguire, John, 2004).

U teoriji se primećuje da ovaj metod može da ima direktan doprinos u istragama (Brakel, De Hert, 2011) jer se njegovom primenom registruje ono što drugim metodama nije prepoznato u okruženju kao kriminalna delatnost. Da bi se smanjilo propuštanje relevantnih saznanja iz kriminalnog miljea, ukazuje se da će ovaj metod podići sposobnost policije da: minimizira kapacitet kriminalnih delatnosti (Felson, 1994); smanji pejzaž u kome bi učesnici u kriminalnom miljeu mogli da odslikavaju svoju aktivnost (Ratcliffe, 2016); poveća kapacitet saznanja jer će razviti kvalitetniji/širi okvir („kišobran“) zaštite okruženja (Grey, Sadoff, 2007); učesnici u kriminalnom miljeu oseće moć prepoznavanja njihovih aktivnosti (Marx, 1980); se poveća nesigurnost u kriminalnom miljeu zbog sve većeg broja istraga onoga što misle da je propušteno (Schloenhardt, 1999); učesnici kriminalnog miljea oseće svu težinu policijske moći koja im se svakog trena može sručiti na glavu (Cope, 2004); kriminalističke operacije "koriste najmanje nametljive tehnike"(Vervaele, 2014); tajno probija glavne veza u kriminalnom miljeu (Morehouse, 2000); poveća broj saznanja, podataka, informacija kako bi se povećao kapacitet dokaza pred sudom (Rogers,1989); smanjuju sposobnost učesnika u kriminalnom miljeu da obavljaju svoje „profesionalne“ funkcije bez ometanja (Österberg, 1992); poveća i vrši stalni presing na kriminalni milje – ometa i sprečava rasturanje predmeta, stvari i roba („rasturanje“ narkotika) (Dahl, 1952); učini kredibilnim „postupke ciljanja“ kako ka osobi tako i ka predmetima krivičnog dela (Loves, 1991); ukaže i izgradi put buduće rekonstruktivne ili konstruktivne kriminalističke opservacije; umesto da radi na slučajevima koji su se već dogodili, svoj cilj usmeri da informiše pravovremeno o nadolazećoj pretnji i – praktično – da spreči buduće događaje (poput krivičnih dela...) (Ratcliffe, 2016); omogućava prikupljanje „opipljivih stvari“ ili poslovnih zapisa koji su relevantni za ovlašćenu istragu (Willmer,1970).

Tabela broj 2.- Prikazuje tipove kriminalističkih operacija i mesto sistemske kriminalističke obaveštajne opservacije: prema (Marx, 1980)

		Da li su kriminalističke operacije/akcije?	
		Otvorene	Prikrivene
Da li uključuje kriminalističke operacije i koje	Naprikrivena/ neprocena	A. Kriminalističke operacije u okruženju - vidljive	C. Pasivna opservacija/ nevidljiva/ identite nije skriven/ nije otvorena
	Prikrivena/ procena	B. Identitet kriminaliste poznat	D. Tajne operacije / pokrivene, prikrivene / identitet kriminaliste je skriven

Prema nalazu prikazanom (v. tabelu broj 2) kriminalistička obaveštajna sistematična opservacija nalazi se u polju označenom slovom (v). Kod ovog metoda, kriminalistička delatnost nije procesna i nije otvorena (Marx, 1980).

Kombinacija i složenost različitih metoda i tehnika unutar kriminalističke obaveštajne opservacije, njen obim i opseg, čine je praktično sposobnom za obuhvat bilo kog dela kriminalnog miljea ili njegove celovitosti, da utvrdi koji su oblici i obim komunikacije i razmene podataka između učesnika u kriminalnom miljeu, i pruži potrebne elemente (ključeve) za dešifrovanje njihove aktivnosti bez obzira na njihovu očiglednu tajnost (Beckett, 1999).

Na osnovu anketiranja pripadnika kriminalnog miljea, mogu se sublimirati stavovi kako ova kriminalistička metoda utiče na kriminalnu delatnost: a) imamo osećaj kao da je neko od policije sa nama a nije fizički prisutan; b) kao da nas prate, ali ne možemo da otkrijemo kako se to čini (Repetto, 1976); v) verujemo da se nešto u policijskoj organizaciji promenilo jer smo u velikom broju svojih aktivnosti ili sprečeni pre otpočinjanja ili uhapšeni kada smo ih započeli (Hill, 1986); g) ne možemo i pored „prijatelja“, unutar policije da saznamo šta se događa; d) sve više nas je osuđenih, a policija ima čvrste dokaze (Matthews, 1990).

PRAVNI OSNOV ZA UREĐENJE KRIMINALISTIČKE OBAVEŠTAJNE SISTEMATIČNE OPSERVACIJE

Pitanje koje je nezaobilazno u ovom istraživanju jeste uređenje policijskog obaveštajnog modela u Zakonu o policiji ("Sl. glasnik RS", br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018). U „članu 34. stav 3.“ Zakona, nisu najpreciznije definisana obaveštajna saznanja na osnovu kojih nastaje kriminalistička obaveštajna informacija. Da bismo ovaj nedostatak prevazišli, ukazaćemo na neke bitne aspekte ovog pitanja. Iz okruženja se primenom različitih metoda i tehnika prikupljaju saznanja kao sirovi (nije vrednovan) materijal. Dalji postupak je formalizacija i verifikacija prikupljenih saznanja, koji svaki za sebe imaju nekoliko faza. Na osnovu procesa formalizacije i verifikacije izvora i saznanja iz izvora, obaveštajni podatak nastaje, ili ne nastaje. On se definiše kao formalizovano i verifikovano saznanje. Kao što možemo primetiti, nije kriminalistička obaveštajna informacija skup prikupljenih, procenjenih, obrađenih i analiziranih podataka: to je obaveštajna inteligencija. Česta, zabluda je da, ako agencija ima kompjuterizovani sistem – koji čuva formalizovane i verifikovane pohranjene podatke o kriminalnom miljeu, da je to obaveštajna informacija (Carter, 2009). Nasuprot tome, kriminalistička obaveštajna informacija je značenje kriminalističkog obaveštajnog podatka (Manojlović, Jović, 2018). Između verifikovanih i formalizovanih podataka koji su uneti u obaveštajnu bazu, i informacije, ne može se staviti znak jednakosti. Samo onaj podatak koji ima značenje za određenu pojavu može preći u status informacije, odnosno iz takvog podatka se izvodi informacija (Manojlović, Stevanović, 2007).

Drugo važno pitanje na koje stavljamo akcenat u ovom istraživanju, jeste „policijsko opažanje, opserviranje“ koje je propisano odredbama člana 50. Zakona o policiji. U stavu 2. navedenog člana propisano je „Radi provere dobijenih obaveštenja i formiranja predloga nadležnim organima za koje su ovlašćeni zakonom, policijski

službenici mogu, pre postojanja osnova sumnje da je izvršeno krivično delo ili prekršaj, putem policijskog neposrednog opažanja, opserviranja, da prikupljaju obaveštenja i podatke .....“. Kao što možemo da primetimo propisano je: „... da prikupljaju obaveštenja i podatke...“, što je ne samo neprecizno već i netačno. Kao što se iz prethodnog stava može razumeti, podatak je formalizovano i verifikovano saznanje, koje nastaje iz analitički obrađenog saznanja (to je izvorno obaveštenje). Sledstveno tome, ono što nije prošlo verifikaciju i formalizaciju nema status podatka. Sam podatak nakon verifikacije i formalizacije može da ima sledeće oblike: predkonstruktivan (nastaje u obaveštajnoj fazi – ima obaveštajni status), konstruktivan (nastaje najčešće kod konsesulnih krivičnih dela – ima status operativnog, sa mogućnošću prelaska u procesni), rekonstruktivan (nastaje na osnovu izvršenog krivičnog dela – ima status operativnog, a u određenom trenutku i procesni status) i dr. Kako sledi, iz okruženja se ne može prikupiti podatak, jer tamo nije mogao niko da ga verifikuje i formalizuje. Kada je tema opservacija, pre sticanja stepena osnova sumnje, nalazimo se u fazi predkonstruktivne opservacije, odnosno ovde nalazimo pravni osnov uređenja i sprovođenja kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije. Poseban oblik je konstruktivna i rekonstruktivna opservacija koja bi trebala (morala) da se uređuje u jednom delu sprovođenja Direktivom tužioca, a u drugom delu sprovođenja, krivičnoprocesnim zakonikom (Jović, Manojlović, 2018).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Na osnovu teorijskih i stručnih stavova o uspostavljanju sistematične (trajne) kriminalističke obaveštajne opservacije, može se izvesti zajednički denominator koji ukazuje, da bez obzira na metode i tehnike koje će biti primenjene unutar nje prilikom sprovođenja, teoretičari su veoma selektivni u pogledu toga, šta treba uključiti u elemente za opservaciju sa jedne strane, da bi ona otpočela i bila plodotvorna. Sa druge strane, prisutna je selektivnost i u pristupu šta treba uključiti u zapis o uočenom pri opservaciji. Sa treće strane, jednoobraznost je prisutna kod autora, kada se razmatra primena ove metode opservacije, a odnosi se na davanje odgovora na pitanja: ko, gde, kada i šta da posmatra, pri čemu se ovo smatra esencijalnim za navedenu delatnost.

Postoje jasni dokazi da kriminalna politika u delu prediktivnog istraživanja kriminaliteta, ne samo da sprečava njegovo nastajanje (vršenje krivičnih dela) i viktimizaciju (nastajanje žrtve), već promoviše sigurnost zajednice. Nadalje se ukazuje, da efikasna i odgovorna prevencija kriminaliteta povećava kvalitet života svih građana. Ona ima dugoročne koristi u smislu smanjenja troškova povezanih sa formalnim krivičnopravnim sistemom, kao i drugim socijalnim troškovima koji nastaju kao posledica kriminala.

Rezultati istraživanja koje je sprovedeno u poslednjih dvadeset i osam godina na prostoru Srbije, još čvršće ukazuju da je funkcija policijske delatnosti koja se primenjuje (praktikuje) na prostoru Srbije, na pogrešnom koloseku, kojim se ne može dosegnuti osnovni postulat: „da služimo i štitimo“ (Rover, 1998). Konkretnije, u periodu od 1990. godine do 2018. godine u Republici Srbiji je krivičnim prijavama

od strane policije prijavljeno 3.107.798 građana da su počinili krivično delo. Od navedenog broja od strane javnog tužioca optuženo je 1.361.136 građana, dok je od strane suda osuđeno 1.006.490 građana. Primećuje se, da je od broja prijavljenih, optuženo svega 43.79%. Nadalje možemo zaključiti, da je osuđenih na nivou od 32,38% od ukupnog broja prijavljenih. Optužnica nikada nije podignuta za 1.746.662 prijavljenih građana. Da li možemo da zamislimo koje pravne posledice trpe ovi (prijavljeni) građani. Nadalje, 2.101.308 prijavljenih građana nikada nije došlo pred sud. Nalaz ne samo da je zabrinjavajući, već je on i nesporan dokaz da postojeća policijska delatnost nema uticaja (nije značajna za kontrolu kriminaliteta) na kriminalitet.

Odsustvo policije: zaštitnika od tri elementa hemije zločina, prilikom izvršenja krivičnog dela je na nivou od 99%, što njenu delatnost i funkciju dovodi u pitanje. Rezultati ukazuju da se više decenija ništa ne menja, da građani nisu zaštićeni. Vidljiva je zabluda o policiji kao zaštitniku, jer ona nema ključnu ulogu u prevenciji kriminaliteta.

Na osnovu iznetih nalaza, zajednički demoninator kojim bi odredili mesto i uloga sistematične kriminalističke obaveštajne opservacije, mogao bi se najpreciznije iskazati: da je to „pametna voda koja ne dozvoljava začetak požara“; ona obeležava učesnike u kriminalnom miljeu svojom šifrom; predstavlja „polisu osiguranja“ od „nepogoda“; ona treba da obezbedi kritični kapacitet za kontrolu kriminaliteta koji je decenijama odsutan u Srbiji; predstavlja kvalitetan i pouzdan „kišobran“ da se „nepogoda“ ne ispolji prema građanima i njihovim dobrima (sprečava da „pokisnemo pojavom iznenadnog pljuska“ – „elementarne nepogode“).

Kriminalno okruženje je jedno od živih i značajnih sadržaja koji se događaju, a ne vidi se. Da bi bilo efikasno suprotstavljanje i primena zakona prema njegovim članovima i aktivnostima u njemu, sistematična kriminalistička obaveštajna opservacija je neophodna jer daje velike mogućnosti da se vidi siva zona kriminalnih delatnosti, omogućuje dugoročno predviđanje, strateško razmišljanje izvan okvira taktičkih istraga i operativnih ishoda.

Nalazi u radu prepoznaju potrebu za uvođenjem novih kriminalističkih metoda rada u kriminalnom miljeu, radi dobijanja obaveštajnih proizvoda. To je vitalni resurs za analitičare.

PREDLOG

Iz nalaza se nameće potreba formiranja novih organizacionih jedinica. Preduslov za efektivniju borbu protiv kriminala, obezbeđenje kvalitetnijih dokaza koji bi mogli da podrže optužnicu pred sudom je: a) formiranje Kriminalističke agencije, koja bi u svom sastavu imala: Kriminalističku obaveštajnu upravu sa organizacionim oblicima za: kriminalistički obaveštajni rad, analitiku, prikriveni rad, obaveštajne izvore, obaveštajne operacije i dr.; Istražnu kriminalističku službu sa organizacionim oblicima za istraživanje: organizovanog kriminala, terorizma, visokotehnološkog kriminala i dr. (koja bi bila neposredno odgovorna javnom tužiocu); Sektor za operativnu tehniku; Sektor za kriminalističku tehniku i istraživanja; Upravu za suzbijanje kriminala, i terenske jedinice; b) uspostavljen

Kriminalistički obrazovni centra za stalno školovanje/usavršavanje kriminalističkih službenika i naučno izučavanje kriminala.

Da tužilac donese Direktivu kojom se propisuju kriminalističke operacije i aktivnosti unutar njih.

ZAKLJUČAK

Dokazi iz istraživanja ukazuju da sve brži tempo razvoja kriminalnih delatnosti i kriminalnog miljea i potreba za saznanjima o tim delatnostima, zahtevaju da ovaj oblik kriminalističke delatnosti bude sveprisutan u budućnosti u radu policije.

Na osnovu iznetih rezultata istraživanja, mogla bi se odrediti uloga i mesto kriminalističke obaveštajne sistematične opservacije:

- „pametna voda“ koja ne dozvoljava začetak požara –začetak priprema za izvršenja krivičnog dela;
- delatnost koja svojom šifrom obeležava učesnike u kriminalnom miljeu;
- „polisa osiguranja“ od mogućih kriminalnih delatnosti;
- pouzdan „kišobran“ da se „nepogoda-kriminalna aktivnost“ ne ispolji prema građanima i njihovim dobrima-sprečava da građani i njihova imovina budu napadnuti iznenadnom kriminalnom delatnošću;
- razvija informacije za usmeravanje- alokaciju i raspoređivanje resursa za sprovođenje zakona;
- kontroliše i identifikuje kriminalne pojave radi prevencije, sprečavanja, presecanja, ometanja ili preduzimanja drugih kriminalističkih, procesnih ili bezbednosnih aktivnosti; i
- ukazuje na put ka dokazima za krivično gonjenje.

LITERATURA:

1. Cipriani, D. 2009. Children's Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility (A Global Perspective). Farnham: Ashgate
2. Casals M.M.: Children in Tort Law Part 1: Children as tortfeasors, Comparative report 2005, civil.udg.edu/children/Reports.htm, June 30, 2018
3. Comandè G., Nocco L. 2006. Children as tortfeasors under Italian law, Children in Tort Law Part 1: Children as tortfeasors, vol. 17, Springer, Wien-New York
4. Čejović B. 1985. Krivično pravo u sudskoj praksi, Prva knjiga Opšti deo, Beograd
5. Dželetović M. 2018. Civil liability of minors, FACTA UNIVERSITATIS Series: Law and Politics Vol. 16, No 3
6. Lazin Đ.1995. Posebni i pomoćni krivični postupci, Beograd.
7. Mandić A. 2019. Deca ubice, Master rad, Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet.
8. Mousavi, Sh., Rastegari B., Nordin R. 2012. Criminal Responsibility of Children in International Law: A Historical Background.
9. Mousavi, Sh., Rastegari B., Nordin R. 2012. Legal Perspective of the Criminal Responsibility of Children: Contemporary Period
10. Naimi L. 2003. Masoliyate Keyfari Atfal az Didgahe Makatebe Mokhtalef(Criminal Responsibility of Children from Perspective of Different Schools). Journal of Jurisprudence and Islamic Law, 32, 80-111.
11. Nikolić Đ. 2005. Obligaciono pravo, Beograd.

12. Pereira, A. G. D. 2004. Portuguese Tort Law: A comparison with the Principles of European Tort Law, European Tort Law, Springer, Wien-New York 2005.
13. Radišić J. 2004. Obligationo pravo, Beograd
14. Sanei, P.1993. Hoghoghe Jazaye Omomi(Public Criminal Law). Tehran: Ganje Danesh
15. Shambayati, H. 1999. Bezehkarie Atfal va Nojavanan(Children and Youth Delinquency). Tehran: Pajhang
16. Shojaei, B. 2008. Sharayete Sene Masoliyat va Taklif (Condition of the Age of Responsibility and Religious Duty). Etemad http://www.aftabir.com/articles/view/social/law/c4c1229249160_age_p1.php (10. Jun 2019).
17. Samardžić S. 2011. Univerzalna donja starosna granica sposobnosti za krivičnu odgovornost, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu.
18. Škulić M. 2010. Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
19. Pekinška pravila – Rezolucija br. 40/33 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 29. novembra 1985. godine
20. The Comparison of Civil Liability of a Parent of Insane Minor between Iran and England Laws, Seyed Ali Ahmadzadeh, Mohammad Bagher Parsapour, Ebrahim Aziz, Journal of Socialomics, Volume 4, Issue 2, 2015
21. German Civil Code (BGB), Retrived 23 May 2018 from https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3501
22. Greek Civil code, dostupno na <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Greece-Parental-Responsibilities-Legislation.pdf>
23. Swiss Civil Code, dostupno na <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/201901010000/210.pdf>
24. Građanski zakonik Republike Srbije (radni tekst), 29.maj 2015, Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog zakonika, Retrived 20 May 2018 from <https://www.mpravde.gov.rs/files/nacrt.pdf>
25. Zakon o obligacionim odnosima (Obligations Act), Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89-odluka USJ i 57/89, Službeni list SRJ br. 31/93, i Službeni list SCG br. 1/2003-Ustavna povelja;
26. Odluka Vrhovnog suda Srbije Rev. (1297-82)
27. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Sl.glasnik RS, br. 85/2005

RESUME

Evidence from the research indicates that the accelerating pace of development of criminal activities and the criminal milieu and the need for knowledge about these activities, require that this form of criminal activity be ubiquitous in the future in the work of the police.

Based on the presented research results, the role and place of criminal intelligence systematic observation could be determined:

- "smart water" that does not allow the beginning of a fire - the beginning of preparations for the commission of a crime;
- activity that marks the participants in the criminal milieu with its code;
- "insurance policy" against possible criminal activities;

- a reliable "umbrella" so that "disaster-criminal activity" does not manifest itself against citizens and their goods - prevents citizens and their property from being attacked by sudden criminal activity;
- develops information for directing-allocating and allocating resources for law enforcement;
- controls and identifies criminal phenomena for the purpose of prevention, prevention, interception, obstruction or undertaking of other criminal, procedural or security activities; i
- indicates the path to evidence for prosecution.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME
LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL LEGAL
TOPICS

1. Prof. dr Nebojša Teofilović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
2. Prof. dr Miodrag Jović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
3. Prof. dr Aleksandar R. Ivanović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
4. Prof. dr Fuad Purišević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu;
5. Prof. dr Qashif Bakiu, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
6. Prof. dr Eldar Šaljić, Koledž za bezbednost i globalne studije, Američki univerzitet u Emiratima;
7. Doc. dr Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
8. Prof. dr Nazmi Maliqi, Fakultet političkih nauka, FON Univerzitet u Skoplju;
9. Doc. dr Ferid Bulić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
10. Prof. dr Predrag Ilić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
11. Prof. dr Naser Etemi, Fakultet za detective i bezbednost, FON Univerzitet u Skoplju;
12. Doc. dr Drinóczi Tímea, Pravni fakultet, Univerziteta u Pečuju;
13. Prof. dr Aleksandar B. Ivanović, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru.
14. Doc. dr Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju;
15. Prof. dr Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
16. Prof. dr Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
17. Prof. dr Harun Hadžić, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
18. Prof. dr Muamer Nicević, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
19. Prof. dr Suad Bećirović, Departman za ekonomske nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
20. Doc. dr Mirza Totić, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
21. Prof. dr Nedžad Korajlić, Univerzitet u Travniku;

Uređivački odbor se zahvaljuje recenzentima koji su svojim zalaganjem doprineli kvalitetu izdanja časopisa u 2019. godini, uz želju da saradnju nastavimo i u narednoj godini.

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Tekst rada obima do 15 stranica, na nekom od bhs jezika, napisan premasledećem uputstvu:

Format teksta: MS Word 2007 i stariji (*.docx; *.doc);

Font: Times New Roman;

Format stranice: A4 (210×297 mm);

Razmak između redova (Line spacing): jednostruki;

Margine: leva (left) 2.0 cm, desna (right) 1.5 cm, gornja (top) 2.0 cm, donja (bottom) 1.5 cm;

Naslov rada na nekom od bhs jezika: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Naslov rada na engleskom jeziku: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Imena autora: 11 pt., centralno ravnanje (Alignment centered), jedan autor mora biti podvučen kao autor koji će prezentovati rad;

Institucije i e-mail adrese: 11 pt., italic, centralno ravnanje (Alignment centered);

Izvod na nekom od bhs jezika i ključne reči: 10 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified);

Izvod na engleskom jeziku i ključne reči: 10 pt. potpuno ravnanje (Alignment justified);

Tekst rada: 11 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified) nazivi celina velikim slovima bez rednog broja;

Citiranje: Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Krivokapić, 2008:74).

Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Matijević & Mitrović, 2011: 77).

Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Krivokapić, 2005: 36; Simonović, 2004:183).

Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (Deklaracija, 1948: 2).

Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slučaju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Ivanović, 2011b: 45);

Literatura: 10 pt., sa rednim brojem ispred. Referentni izvori se navode prema abecednom redu. Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u:, prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, naslov časopisa kurzivom, godište, broj, izdavač i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

Primer navođenja knjige: Jović, Miodrag. 2011. Krivično pravo-opšti deo. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Primer navođenja teksta u knjizi: Pillar, Paul 2008. Counterterrorism, u: Williams, Paul (ur.). Security studies: an introduction. London and New York: Routledge.

Primer navođenja članka u časopisu: Ivanović, Aleksandar 2009. Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji. Kriminalističke teme: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, god. IX, br. 3-4: 153-172.

Naslovi slika: 11 pt., italic, centrirano ispod slike, Naslovi tabela: 11 pt., italic, centrirano iznad tabele; **Slike:** prihvatljivi su formati TIF, GIF, JPG, BMP, WMF i CDR

RESUME: na kraju teksta neophodno je dati rezime članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice.

Radovi se predaju elektronskom poštom na adresu:

d.prava@uninp.edu.rs

sa naznakom „Za časopis Pravne teme ”

PRAVNE teme : časopis
Departmana za pravne nauke Univerziteta
u Novom Pazaru / glavni i odgovorni urednik
Rejhan R. Kurtović. -
God. 1, br. 1 (2013)- . - Novi Pazar :
Univerzitet u Novom Pazaru,
2013- (Kraljevo : GrafiColor). - 25 cm
Polugodišnje.

Drugo izdanje na drugom medijumu: Pravne teme
(Novi Pazar. Online) = ISSN 2560-4813
ISSN 2334-8100 = Pravne teme (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 198572812